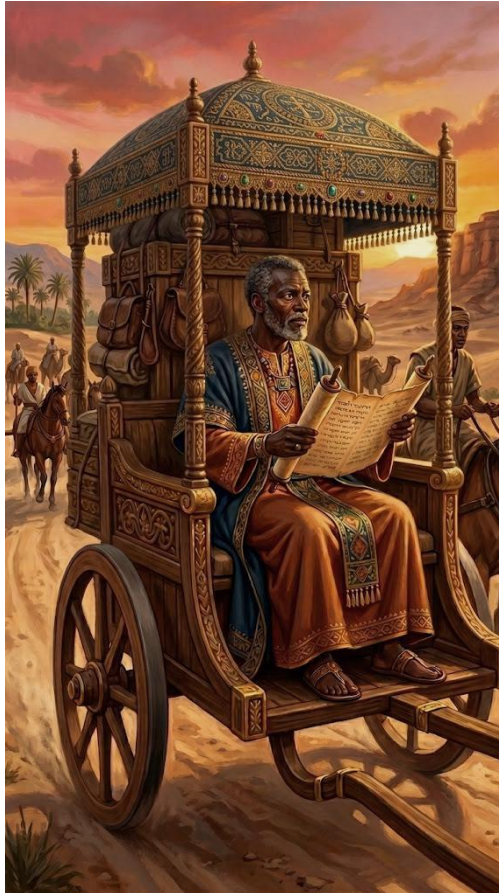


# Het vergeten spoor van de schatmeester uit Kusj

*en zijn buiging voor de God van Israël*



*De afbeelding is digitaal vervaardigd.*

*Prinselijke gezanten zullen komen uit Egypte; Morenland zal zich haasten zijn handen tot God uit te strekken. (Psalm 68:32)*

*Van de zijden der rivieren der Moren zullen Mijn ernstige aanbidders, met de dochter Mijner verstrooiden, Mijn offeranden brengen. (Zefanja 3:10)*

*Dik Aangeenbrug*

*mei 2026, herzien september 2026*

# Inhoudsopgave

|                                                                             |    |
|-----------------------------------------------------------------------------|----|
| Inleiding .....                                                             | 4  |
| 1. Op reis .....                                                            | 4  |
| 1.1 De boekrol op zijn schoot .....                                         | 5  |
| 2. Het verlangen van de uitgesloten vreemdeling .....                       | 6  |
| 3. De eenzame weg naar het levende Woord .....                              | 8  |
| 4. Wie was de kamerling? .....                                              | 9  |
| 4.1 De oudste getuigen en zijn naam .....                                   | 10 |
| 4.2 Een Moorman vóór hem: Ebed-Melech .....                                 | 10 |
| 4.3 De wet en de opmerkelijke uitzondering voor Kusj .....                  | 11 |
| 5. Het goud van de kandake en de ware schat .....                           | 11 |
| 6. De stem bij de wagen en de doop .....                                    | 13 |
| 6.1 Water in de woestijn .....                                              | 14 |
| 6.2 Wat verhindert mij? .....                                               | 14 |
| 7. De reis vervolgt met blijdschap .....                                    | 15 |
| 8. Het gezelschap van de gesnedenen .....                                   | 16 |
| 8.1 Het lot van het koninklijk zaad .....                                   | 17 |
| 8.2 Het contrast met koning Jojachin .....                                  | 18 |
| 9. Wet en profeten verzoend .....                                           | 18 |
| 9.1 Het woord van de Heere Jezus .....                                      | 20 |
| 10. De Wens aller heidenen en de nieuwe gehoorzaamheid .....                | 20 |
| 11. De vreze des HEEREN .....                                               | 21 |
| 11.1 De werking van de Heilige Geest in het hart van de Moorman .....       | 22 |
| 11.2 Wat God belooft .....                                                  | 23 |
| 12. Salomo, de koningin van het Zuiden en de Ethiopische overlevering ..... | 24 |
| 12.1 De Kebra Nagast .....                                                  | 24 |
| 12.2 Zwart, doch liefelijk .....                                            | 25 |
| 13. Een kerk die het Oude Testament nooit losliet .....                     | 26 |
| 14. Het vergelegen volk: de zwarte Joden van Ethiopië .....                 | 28 |
| 14.1 De thuiskomst .....                                                    | 29 |
| 14.2 Het gebed van een Falasha .....                                        | 30 |
| 15. Routekaart .....                                                        | 31 |
| 16. De bewogen kerkgeschiedenis van Soedan .....                            | 32 |
| 16.1 Wat het apostelconvent wel en niet besliste .....                      | 32 |

|                                                              |    |
|--------------------------------------------------------------|----|
| 16.2 De omwenteling en de ondergang .....                    | 33 |
| 17. Nawoord: de kerk in het huidige Morenland vervolgd ..... | 34 |
| 17.1 Het getuigenis van Alia .....                           | 34 |
| 17.2 Een gebed voor Soedan .....                             | 35 |
| Slot .....                                                   | 36 |
| Register van Schriftplaatsen .....                           | 36 |

# Inleiding



*De piramiden van Meroë in Soedan, de dodenstad van de koninginnen van Kusj.<sup>1</sup>*

Voordat wij in gedachten plaatsnemen op de reisswag van de kamerling, is het goed te benoemen welke vijf lijnen wij in deze geschiedenis met elkaar zullen ontdekken. Wij zullen allereerst stilstaan bij de onmetelijke rijkdom van Gods genade voor de uitgeslotene, waarin wij zien hoe een dorre boom door het bloed van Christus een eeuwige naam ontvangt binnen Gods muren. Vanuit dat wonder ontdekken wij de schoonheid van een gehoorzaamheid uit liefde, waarin duidelijk wordt dat de trouw aan Gods inzettingen voor de vroege gelovigen geen krampachtig wetticisme was, maar de vrucht van een kinderlijk ontzag voor de Schepper. Die gehoorzaamheid brengt ons bij de oeroude en vaak onbekende Afrikaanse kerkgeschiedenis, die ver van de theologische stelsels van het Westen de Joodse wortels van het geloof bewaarde. In die geschiedenis zien wij bovendien de vervulling van de profetieën oplichten, zichtbaar gebleven in Ethiopië tot aan de ontroerende terugkeer van de Beta Israël naar Israël toe. Ten slotte mondt deze reis uit in een dringende oproep tot gebed, omdat de geestelijke nakomelingen van deze kamerling in het huidige Soedan juist nu door een diep dal van vervolging gaan.

Wat de Schrift over de kamerling zegt, staat in Handelingen 8; dat is weinig en het is genoeg. Wat daaromheen wordt verteld, is verbeelding, geboren uit de tekst zelf, uit wat de profeet Jesaja hem verder te lezen gaf en uit wat de geschiedenis van zijn land later liet zien. Waar het verhaal gist, zegt het dat. Waar de Bijbel spreekt, staat haar woord als blokcitaat, opdat de lezer weet waar de grond onder zijn voeten vast is.<sup>2</sup>

## 1. Op reis

Verplaatsen wij ons in gedachten naar die eenzame woestijnweg, de weg die van Jeruzalem afdaaft naar Gaza. Laten wij in de geest plaatsnemen op de reisswag en in stilte meereizen. Naast ons zit de

---

<sup>1</sup>Afbeelding: Wanderlust Magazine, "UNESCO World Heritage Sites: Meroe pyramids, Sudan".

<sup>2</sup>De Bijbelcitaten volgen de Statenvertaling; de versnummering van de Psalmen is die van de Statenvertaling, waarin het opschrift als vers 1 meetelt.

schatmeester uit het Morenland, een heer van grote macht en aanzien. De verzengende hitte en de eentonigheid van de reis lijken hem niet te deren. Zijn blik is onafgebroken en vol overgave gericht op de zware boekrol die geopend op zijn schoot rust. Laten wij ons wat voorover buigen en als het ware over de schouder van deze kamerling meekijken. Naar welke woorden van God is hij zo vurig op zoek? Wij volgen in stilte zijn blik over de eeuwenoude regels.

## 1.1 De boekrol op zijn schoot

In het boek Handelingen lezen wij eenvoudig dat hij op zijn wagen de profeet Jesaja las. Laten wij beseffen wat hij daar werkelijk in zijn handen hield. In de oudheid was een complete boekrol van Jesaja een fortuin waard; het was geen geschrift dat een gewone sterveling zomaar aanschafte. Wie zich een beeld wil vormen van zo'n bezit, kan kijken naar de grote Jesajarol die in 1947 in de grotten van Qumran werd gevonden, de oudste vrijwel volledige Bijbelrol die wij bezitten. Zij meet 7,34 meter in de lengte en ruim 25 centimeter in de hoogte, en bestaat uit zeventien vellen perkament, zorgvuldig bewerkte huiden, die aan de zijkanten aan elkaar zijn genaaid; op die aaneengesloten vellen staan vierenvijftig kolommen Hebreeuwse tekst met alle zesenzestig hoofdstukken van Jesaja.<sup>3</sup>



*De grote Jesajarol uit Qumran.*

Het is opmerkelijk dat deze rol na bijna tweeduizend jaar verborgenheid aan het licht kwam in de gortdroge woestijn van Juda, dezelfde woestijn waarin eeuwen daarvoor Johannes de Doper als wegbereider van de Messias optrad. Toen de afgezanten hem vroegen wie hij was, ontleende hij zijn antwoord aan deze zelfde profeet: "Ik ben de stem des roependen in de woestijn" (Johannes 1:23). Na twintig eeuwen stilte komt uit dezelfde woestijn opnieuw een stem naar voren; het is de herontdekte rol zelf die als een tastbare stem spreekt. In haar veertigste hoofdstuk klinkt: "Troost, troost Mijn volk, zal ulieder God zeggen", en direct daarna:

*Een stem des roependen in de woestijn: Bereidt den weg des HEEREN, maakt recht in de wildernis een baan voor onzen God! (Jesaja 40:3)*

Waar Johannes de heraut was van de eerste komst van Jezus, daar mag deze boekrol, ongeschonden uit het woestijnzand tevoorschijn gekomen, een heraut heten van Zijn naderende wederkomst. Het Woord blijft onwankelbaar staan (Jesaja 40:8). Dat de rol in het voorjaar van 1947 werd gevonden, ruim een jaar vóór de uitroeping van de staat Israël op 14 mei 1948, zien velen tot op vandaag als een sprekend teken van Goddelijke leiding.<sup>4</sup>

---

<sup>3</sup>De grote Jesajarol (1QIsa-a) wordt bewaard in het Heiligdom van het Boek van het Israël Museum te Jeruzalem; zie het lemma "Isaiah Scroll" op [en.wikipedia.org](http://en.wikipedia.org).

<sup>4</sup>Zie onder meer [free.messianicbible.com](http://free.messianicbible.com), "Bible Proof: Promise of the Dead Sea Scrolls", en [planthopeisrael.com](http://planthopeisrael.com), "Israel, Time and Divine Intervention". De rol werd in de winter van 1946 op 1947 door bedoeïenen gevonden en kwam in de loop van 1947 in handen van geleerden.

Het vervaardigen van zo'n rol was in de dagen van de kamerling een immens en heilig werk. Geletterde schrijvers werkten er maandenlang met opperste aandacht aan, in het besef dat zij met het heilige Woord van God bezig waren; er mocht in die meterslange tekst geen fout staan. De koper betaalde niet alleen voor een kudde dieren om het perkament te leveren, maar ook voor het levensonderhoud van de schrijvers zolang het werk duurde. In een tijd waarin geletterdheid zeldzaam was en boeken een luxe, vertegenwoordigde een complete Jesajarol de waarde van vele jaren zware arbeid. Dat deze kamerling, die in de oosterse kerk bekendstaat onder de erenaam Bachos, zo'n rol persoonlijk bezat en op zijn lange reis met zich meedroeg, onderstreept niet alleen de rijkdom van het hof te Meroë, maar bovenal zijn eerbiedige toewijding. Als opperste schatmeester bewaarde hij in zijn vaderland de vergankelijke goudschatten van de kandake; hier op zijn schoot hield hij de onvergankelijke schat vast waarover Petrus later zou schrijven met de woorden van dezelfde profeet:

*Het gras verdort, de bloem valt af; maar het Woord onzes Gods bestaat in der eeuwigheid.*

*(Jesaja 40:8)*

*Maar het Woord des Heeren blijft in der eeuwigheid; en dit is het Woord, dat onder u verkondigd is. (1 Petrus 1:25)*

Terwijl de paleizen en goudschatten van Meroë in de eeuwen daarna tot stof en ruïnes zouden vervallen, droeg deze schatmeester op zijn reiswagen een Woord met zich mee dat de eeuwigheid in zich draagt. Zo begon op deze oude weg een eeuwenoude belofte in vervulling te gaan. In deze hooggeplaatste kamerling, die als een machtig minister naar Jeruzalem was gereisd om te aanbidden, brak het ogenblik aan waarvan de psalmdichter had gezongen: "Prinselijke gezanten zullen komen uit Egypte; Morenland zal zich haasten zijn handen tot God uit te strekken" (Psalm 68:32).

*En hij stond op en ging heen; en ziet, een Moorman, een kamerling, en een machtig heer van Candace, de koningin der Moren, die over al haar schat was, welke was gekomen om aan te bidden te Jeruzalem. (Handelingen 8:27)*

Daar, op het eenzame en stoffige spoor naar Gaza, zat de prinselijke gezant uit het verre Afrikaanse land. Met de kostbare rol geopend op zijn schoot strekte een man uit het Morenland in de stilte van de woestijn zijn handen smachtend uit naar de ene ware God van Israël.

## **2. Het verlangen van de uitgesloten vreemdeling**

Hier volgt het onbekende, maar o zo heerlijke verhaal van de gelukzalige kamerling uit het verre Morenland. Waarom ondernam hij die levensgevaarlijke karavaanreis van meer dan tweeduizend kilometer door de hitte? In het verre koninkrijk van Meroë, het Bijbelse Kusj in het huidige Soedan, klonken waarschijnlijk nog de echo's van het ware geloof, sinds de koningin van het Zuiden haar bewonderend bezoek aan Salomo had gebracht en sinds Joden in Egypte tot ver stroomopwaarts woonden, met een eigen tempel op het eiland Elephantine bij de eerste stroomversnelling. De kamerling was wat men een godvrezende noemt: een heiden die de God van Israël vereerde zonder tot Israël te behoren. Hoewel hij een machtig minister was onder een heidense vorstin, had hij een geestelijke dorst die hem naar de levende God dreef.

Het is het verhaal van een man die de wet liefhad, maar door diezelfde wet werd buitengesloten. Omdat hij een ontmande was, kon hij niet besneden worden, en de inzetten sloten hem uit van de vergadering des HEEREN.

*Die door plettering verwond of uitgesneden is aan de mannelijkheid, zal in de vergadering des HEEREN niet komen. (Deuteronomium 23:1)*

Mogelijk was hij naar Jeruzalem gekomen om God te aanbidden op een van de grote feesten, het pascha, het wekenfeest of het loofhuttenfeest, van een afstand, in de voorhof der heidenen, precies zoals sommigen uit Griekenland dat deden: "En er waren sommige Grieken uit degenen, die opgekomen waren, opdat zij op het feest zouden aanbidden" (Johannes 12:20). Voor een man in zijn positie was dat geen eenvoudige zaak. Gebonden aan zware staatstaken en afhankelijk van het verlot van zijn koningin, reisde hij vermoedelijk op het ogenblik dat de staatszaken het toelieten; wellicht was hij er juist in een rustiger tijd, buiten de drukte van de feestweken, om in stilte God te zoeken en boekrollen te kopen.

Wanneer hij de rollen van Mozes las, stuitte hij op teksten die voor hem een gesloten deur waren. Gods Woord voorzag liefdevol in de vreemdeling, maar stelde een eis waaraan hij met zijn geschonden lichaam nooit kon voldoen.

*Als nu een vreemdeling bij u verkeert, en den HEERE het pascha houden zal, dat alles, wat mannelijk is, bij hem besneden worde, en dan kome hij daartoe, om dat te houden, en hij zal wezen als een ingeborene des lands; maar geen onbesnedene zal daarvan eten. (Exodus 12:48)*

*En wanneer een vreemdeling bij u als vreemdeling verkeert, en hij het pascha den HEERE ook houden zal, naar de inzetting van het pascha, en naar zijn wijze, also zal hij het houden; het zal enerlei inzetting voor ulieden zijn, beiden den vreemdeling en den inboorling des lands. (Numeri 9:14)*

Zonder de besnijdenis was het pascha voor hem onbereikbaar; hij kon geen volwaardige proseliet worden. De tempel van Herodes kende strenge muren en afscheidingen: de stenen borstwering, de soring, met opschriften die iedere vreemdeling op straffe des doods de doorgang verboden. Voor deze hooggeplaatste man eindigde de lange reis in de buitenste ring, de voorhof der heidenen. Hij mocht daar staan en bidden, maar niet deelnemen aan de dienst op het binnenplein. Hij zag in de verte de rook van het brandofferaltair opstijgen en hoorde de Levieten zingen, maar hij was buitengesloten. Toch weerhield die uitsluiting hem er niet van met een diep verlangen naar Jeruzalem te reizen, dorstend naar de God van Israël. Hoe ontroerend is het te bedenken dat hij op de terugreis in de rol van Jesaja niet alleen de genade in de beloofde Messias zou vinden, maar ook een persoonlijke belofte voor de gesneden zou ontdekken. Geen wonder dat hij, tot geloof in Jezus gekomen, zijn weg met blijdschap vervolgde en later uit liefde de spijswetten ging houden en de sabbat ging vieren, niet omdat enig mens het hem oplegde en niet uit vrees om anders niet zalig te worden.

Dit wonder van genade voltrok zich bij hem op een andere wijze dan bij Paulus. Paulus vertrouwde vóór de openbaring van Christus aan zijn hart nog blind op de wet als weg tot de zaligheid. Voor deze kamerling was lichamelijk al volkomen duidelijk dat hij, ziende op de wet, nooit gerechtvaardigd zou worden; hij stond er door zijn staat buiten. Juist daar, in die onmogelijkheid, is hij door het bloed van Christus een kind van Abraham geworden. Het is de kern van hetzelfde Evangelie waarvan Paulus later getuigde:

*Want ik ben door de wet der wet gestorven, opdat ik Gode leven zou. Ik ben met Christus gekruist; en ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij; en hetgeen ik nu in het vlees leef, dat leef ik door het geloof des Zoons van God, Die mij liefgehad heeft, en Zichzelven voor*

*mij overgegeven heeft. Ik doe de genade Gods niet te niet; want indien de rechtvaardigheid door de wet is, zo is dan Christus tevergeefs gestorven. (Galaten 2:19-21)*

Wij mogen ons voorstellen dat hij bij de tempel vooral de kille, uiterlijke godsdienst tegenkwam. Hij was naar Jeruzalem gereisd met de woorden van de profeet in zijn hart: "Hoort naar Mij, gij eilanden! en luistert toe, gij volken van verre!" (Jesaja 49:1). Volken van verre; dat was hij. Hij had gelezen van de Knecht des HEEREN, gesteld "tot een Licht der heidenen, om Mijn heil te zijn tot aan het einde der aarde" (Jesaja 49:6), en hij was gekomen om dat heil te zoeken op de plaats waar het te vinden moest zijn. Maar hij was bedroefd, innerlijk leeg en vervuld van een diepe weemoed toen hij de poorten van de grote stad achter zich liet. In zijn hart droeg hij de heerlijke woorden die de profeten over Jeruzalem hadden gesproken; wat had hij uitgezien naar de stad van de grote Koning! De werkelijkheid was schril. Ja, hij had in Jeruzalem ontzaglijk veel godsdienst gezien: de pracht van de tempel, de drukte van de priesters, de vele plechtigheden. Zijn hart was leeg gebleven. Hij had honger naar de levende God, maar in al dat gedruis had hij geen brood gevonden, al kon hij dat voor zichzelf misschien nog niet onder woorden brengen. Het waren de roerige dagen waarin Saulus, die zijn opleiding aan de voeten van Gamaliël achter zich had, als een vervolger van de jonge gemeente rondtrok.

### **3. De eenzame weg naar het levende Woord**

Daar ging hij dan, langzaam afdalend van de bergen van Jeruzalem naar de hete en stoffige weg die naar Gaza liep, een verlaten route, in scherp contrast met de religieuze drukte die hij zojuist had achtergelaten. Deze weg was tevens het gebruikelijke begin van de reis van Jeruzalem terug naar het zuiden. Gaza lag als een belangrijke pleisterplaats aan de eeuwenoude handelsroute langs de kust en was in die dagen het eindpunt van de befaamde wierookroute, die door de Nabateeërs werd beheerst; dat volk onderhield een uitgebreid en veilig karavaannetwerk door de woestijn.<sup>5</sup> Dat verklaart mede hoe de hofhouding van de kandake deze reis beschermd kon afleggen. Vanaf Gaza trokken de karavanen de noordelijke Sinaï in om naar de Nijldelta over te steken; eenmaal in Egypte reisde men verder naar het zuiden, dikwijls per schip stroomopwaarts over de Nijl, om de zwaarste woestijn te vermijden. Al met al nam een reis van ruim tweeduizend kilometer al gauw twee tot drie maanden in beslag.<sup>6</sup>

Misschien paste die uiterlijke stilte van de woestijn wel bij wat hij innerlijk nodig had. De lege godsdienst van de tempel had hem geen vrede gebracht, maar zijn verlangen naar de ware God was niet gedoofd. Gezeten op zijn wagen, omringd door zijn dienaren en de uitgestrekte droogte, zocht hij troost op de enige plaats waar de hoop nog te vinden was: hij ontrolde de kostbare rol van Jesaja, die hij naar alle waarschijnlijkheid als zijn geestelijke gids uit zijn eigen land had meegenomen. Dat hij op deze terugreis al bij wat wij het drieënvijftigste hoofdstuk noemen was aangekomen, laat zien hoe de tocht met de Schriften was doorgebracht. Zoals in de oudheid gebruikelijk was, las hij hardop; de schokkende bewegingen van de wagen weerhielden hem er niet van zich geheel in de Schrift te verdiepen.

---

<sup>5</sup>UNESCO World Heritage Centre, "Incense Route: Desert Cities in the Negev" ([whc.unesco.org/en/list/1107](http://whc.unesco.org/en/list/1107)).

<sup>6</sup>M.C. Parsons, "Philip's Encounter with the Ethiopian Eunuch", Biblical Archaeology Society Library ([library.biblicalarchaeology.org](http://library.biblicalarchaeology.org)).

Het is ontroerend te bedenken dat hij in dezelfde rol, tien hoofdstukken vóór het gedeelte waarin hij nu las, een opmerkelijk woord over zijn eigen vaderland had kunnen lezen:

*Want Ik ben de HEERE, uw God, de Heilige Israëls, uw Heiland; Ik heb Egypte, Morenland en Seba gegeven tot uw losgeld in uw plaats. (Jesaja 43:3)*

God spreekt hier over de rijkdom en de macht van het Morenland en Seba, die met Egypte de grootste schatten van de aarde bezaten, en Hij had die wereldmachten over om Zijn eigen volk als losgeld vrij te kopen. Voor de Almachtige was zelfs het schatrijke Kusj niet te duur om weg te geven voor de redding van Israël. Wat een wonder voltrok zich dan op die woestijnweg toen de beheerder van de goudschatten van de kandake bij het drieënvijftigste hoofdstuk ontdekte dat hijzelf en zijn machtige vaderland dat losgeld niet hoefden te zijn: God Zelf had in een veel kostbaarder offer voorzien. Ver van de gesloten voorhoven van de tempel begon God tot deze eenzame zoeker te spreken. Zijn ogen vielen op de aangrijpende woorden over een Knecht Die onschuldig leed en als een schaap ter slachting werd geleid. Hij begreep de diepte ervan nog niet, maar de Heilige Geest was de akker van zijn hart al aan het ploegen.

Wat deze uitgesloten heiden op dat ogenblik niet beseftte, was dat God hem zag. Terwijl hij de Schriften onderzocht, had een engel des Heeren de evangelist Filippus de opdracht gegeven zijn gezegende werk in Samaria te verlaten en naar deze weg te gaan. God had het verlangen van deze gesnedene gezien en stuurde het levende antwoord rechtstreeks op hem af.

*En een engel des Heeren sprak tot Filippus, zeggende: Sta op, en ga heen tegen het zuiden, op den weg, die van Jeruzalem afdaalt naar Gaza, welke woest is. En hij stond op en ging heen; en ziet, een Moorman, een kamerling, en een machtig heer van Candace, de koningin der Moren, die over al haar schat was, welke was gekomen om aan te bidden te Jeruzalem; en hij keerde wederom, en zat op zijn wagen, en las den profeet Jesaja. En de Geest zeide tot Filippus: Ga toe, en voeg u bij dezen wagen. (Handelingen 8:26-29)*

## 4. Wie was de kamerling?

*En de zonen van Cusch zijn: Seba en Havila, en Sabta, en Raema, en Sabtecha. En de zonen van Raema zijn: Scheba en Dedan. (Genesis 10:7)*  
*De koningen van Tharsis en de eilanden zullen geschenken aanbrengen; de koningen van Scheba en Seba zullen vereringen toevoeren. Ja, alle koningen zullen zich voor hem nederbuigen, alle heidenen zullen hem dienen. (Psalm 72:10-11)*

Lukas stelt de man in drie woorden aan ons voor. Hij was een Moorman, een Ethiopiër zoals de Grieken zeiden, een man met een donkere huid uit de landen ten zuiden van Egypte; "Ethiopiër" was bij de Grieken een algemene aanduiding voor de zwarte volken. Hij was een kamerling, een eunuch, een ontmande; aan de hoven van het oude Oosten werden de hoogste ambten aan de schatkamer en het vrouwenverblijf dikwijls aan zulke mannen toevertrouwd. Hij was ten slotte een machtig heer, de schatmeester van Candace, de koningin der Moren.

Dankzij de opgravingen bij de steile koninklijke piramiden van Meroë weten wij dat Candace geen persoonsnaam was, maar de dynastieke titel, in de landstaal kandake, van de koninginnen en koninginnen-moeders van Kusj, die als ware heerseressen regeerden.<sup>7</sup> Wanneer de oude schrijvers

---

<sup>7</sup>De titel kandake is bekend uit de Meroïtische inscripties en uit Grieks-Romeinse schrijvers als Strabo (Geographica XVII, 1, 54); zie Encyclopaedia Britannica, lemma "Kush", en J.J. Mark, "Kandake", World History Encyclopedia (2018).

over Ethiopië spreken, bedoelen zij vrijwel altijd dit rijk Kusj, dat stroomopwaarts langs de Nijl in het noorden en midden van het huidige Soedan lag. Het land dat wij vandaag Ethiopië noemen, ligt zuidoostelijker, in de Hoorn van Afrika; het is het oude Aksum, dat Kusj in de vierde eeuw zou veroveren en de kamerling later als een van zijn eigen vaders heeft aangenomen. Het Bijbelse Ethiopië waar deze schatmeester vandaan kwam, is dus het huidige Soedan. Het "eiland" van Meroë, tussen Nijl en Atbara, was het kloppende, schatrijke hart van dit rijk; Josephus tekent aan dat de oude koningsstad Saba door Cambyses naar zijn zuster Meroë werd genoemd.<sup>8</sup> Een van de kandakes had een halve eeuw vóór onze kamerling nog tegen de legers van keizer Augustus gestreden.<sup>9</sup> Dat een man met zoveel aardse macht dit alles achterliet voor een maandenlange, levensgevaarlijke karavaanreis, tekent hoe diep de Godsvrucht in zijn hart was geworteld.

#### 4.1 De oudste getuigen en zijn naam

De Schrift zwijgt over zijn verdere weg; de oudste kerk niet. Irenaeus van Lyon, die als jonge man Polycarpus nog had gehoord, een leerling van de apostel Johannes, schrijft omstreeks het jaar 180:

*Deze man werd ook naar de streken van Ethiopië gezonden om te prediken wat hij zelf had geloofd: dat er één God is, Die door de profeten gepredikt is, maar dat de Zoon van deze God reeds in menselijk vlees verschenen is en als een schaap ter slachting geleid is, en al het andere wat de profeten over Hem gezegd hebben.<sup>10</sup>*

Eusebius van Caesarea noemt hem in zijn kerkgeschiedenis de eerste uit de heidenen die het Woord ontving, en de eerste die naar zijn vaderland terugkeerde om daar het Evangelie te verkondigen.<sup>11</sup> Waar hij in Handelingen naamloos blijft, heeft de oosterse kerk hem een naam en een gedachtenis gegeven. De Ethiopisch-orthodoxe kerk vereert hem tot op vandaag als Bachos of Simeon Bachos; in de Ethiopische overlevering heet hij ook Djan Darada.<sup>12</sup> Het ontroert te zien hoe de woorden van Jesaja 56 hier in vervulling zijn gegaan: deze uitgesloten vreemdeling ontving niet alleen in Gods huis een eeuwige naam, maar ook op aarde wordt zijn gedachtenis door miljoenen gelovigen vol warmte in ere gehouden.

#### 4.2 Een Moorman vóór hem: Ebed-Melech

De vroomheid van mannen uit het Morenland zagen wij al eerder in de Schrift. In de dagen van Jeremia was het Ebed-Melech, "een Moorman, een kamerling", die de profeet met gevaar voor eigen leven uit de modderkuil trok toen de vorsten van Juda hem daarin lieten sterven (Jeremia 38:7-13). Waar het eigen verbondsvolk de profeet verwierp, toonde deze godvrezende vreemdeling uit het verre zuiden een reddend vertrouwen op Israëls God, en God schonk hem daarop een persoonlijke belofte:

*Ga henen, en spreek tot Ebed-Melech, den Moorman, zeggende: Zo zegt de HEERE der heirscharen, de God Israëls: Zie, Ik zal Mijn woorden brengen over deze stad, ten kwade en*

---

<sup>8</sup>Flavius Josephus, Joodse Oudheden II, 10, 2.

<sup>9</sup>Koningin Amanirenas voerde omstreeks 25-22 vóór Christus oorlog tegen de Romeinse prefect van Egypte; Strabo XVII, 1, 54.

<sup>10</sup>Irenaeus, Adversus haereses III, 12, 8; Engelse vertaling op newadvent.org. Irenaeus noemt de kamerling niet bij name; de naam Simeon Bachos, die in sommige vertalingen tussen haakjes is toegevoegd, stamt uit de Ethiopische overlevering.

<sup>11</sup>Eusebius, Historia ecclesiastica II, 1, 13.

<sup>12</sup>Lemma "Ethiopian eunuch" op en.wikipedia.org, met verwijzingen naar de Ethiopische synaxaria. Sommigen hebben hem willen herkennen in "Simeon, genaamd Niger", de zwarte, een van de leraars te Antiochië (Handelingen 13:1); dat is een gissing, geen weten.

*niet ten goede; en zij zullen te dien dage voor uw aangezicht zijn. Maar Ik zal u te dien dage redden, spreekt de HEERE; en gij zult niet overgegeven worden in de hand der mannen, voor welker aangezicht gij vreest. Want Ik zal u zekerlijk bevrijden, en gij zult door het zwaard niet vallen; maar gij zult uw ziel tot een buit hebben, omdat gij op Mij vertrouwd hebt, spreekt de HEERE. (Jeremia 39:16-18)*

Een Moorman die de profeet redde, een Moorman die de profeet las: de Schrift kent geen toeval.

### **4.3 De wet en de opmerkelijke uitzondering voor Kusj**

Wanneer God in Exodus en Deuteronomium strenge wetten geeft over het huwelijk met vreemde volken, noemt Hij uitdrukkelijk de zeven volken van Kanaän waarmee geen verbond gesloten mag worden (Exodus 34:11-16; Deuteronomium 7:1-4). Het is opmerkelijk dat de Kusjieten in dat rijtje ontbreken. Waar Salomo later pijnlijk de fout in ging met vrouwen uit de omringende, verboden volken (1 Koningen 11; Nehemia 13), was een verbintenis met iemand uit het verre Kusj nooit verboden. Dat werpt licht op het huwelijk van Mozes met zijn Kusjitische vrouw (Numeri 12:1). Hoe zij bij het volk Israël was gekomen, laat de Schrift open; wellicht trok zij mee in het "vermengde volk" dat uit Egypte optrok (Exodus 12:38). Josephus geeft een oude overlevering: Mozes zou als jonge Egyptische prins, nog vóór zijn vlucht naar Midian, een leger tegen de Ethiopiërs hebben aangevoerd en aan het einde van die oorlog met de koningsdochter Tharbis zijn getrouwd.<sup>13</sup> Hoe dat ook zij: toen Mirjam en Aäron over deze Kusjitische vrouw durfden te twisten, nam God het op voor de zachtmoedige Mozes; de Moorse vrouw werd in bescherming genomen, en Mirjam werd om haar hoogmoed melaats, wit als sneeuw (Numeri 12:9-10).

## **5. Het goud van de kandake en de ware schat**

Laten wij nog even stilstaan bij het ambt van deze eenzame reiziger. Hij was de opperste schatmeester van de kandake en ging over al haar schatten. In het geslachtsregister van Genesis 10 zagen wij dat Havila een zoon van Kusj was, en juist het land Havila wordt al in de hof van Eden om zijn rijkdom geroemd: "waar het goud is. En het goud van dit land is goed" (Genesis 2:11-12). De macht van het latere Kusj en van de koningsstad Meroë was gebouwd op fabelachtige goudmijnen; volgens een gangbare, maar niet zekere verklaring ontleent Nubië zijn naam zelfs aan het Egyptische woord voor goud.<sup>14</sup>

De koningsstad Meroë werd omstreeks 350 na Christus door het rijk Aksum verwoest en ten slotte door het woestijnzand opgeslokt. De huidige hoofdstad Khartoem bestond in Bijbelse tijden nog niet; zij werd pas in 1821 door Egyptische troepen gesticht als een legerkamp op het strategische punt waar de Witte en de Blauwe Nijl samenkomen. Toch is de wereld van de schatmeester niet geheel in vergankelijkheid verdwenen. Meroë heeft tot op vandaag tastbare bewijzen van zijn rijkdom achtergelaten in het hete zand van Soedan: de koninginnen van Kusj werden begraven in reusachtige, steil oprijzende piramiden.<sup>15</sup> Veel onderzoekers houden het ervoor dat de kandake uit

---

<sup>13</sup>Flavius Josephus, Joodse Oudheden II, 10, 1-2. Het verhaal is een overlevering, geen Schriftgegeven; het sluit wel aan bij Handelingen 7:22, waar Mozes in zijn Egyptische jaren "machtig in woorden en in werken" wordt genoemd, waarvoor Exodus zelf nauwelijks een grond biedt.

<sup>14</sup>PBS, Wonders of the African World, "Black Kingdoms of the Nile"; Encyclopaedia Britannica, lemma "Nubia".

<sup>15</sup>UNESCO World Heritage Centre, "Archaeological Sites of the Island of Meroe" ([whc.unesco.org/en/list/1336](http://whc.unesco.org/en/list/1336)); G.A. Reisner, "The Pyramids of Meroe and the Candaces of Ethiopia", Museum of Fine Arts Bulletin 21 (1923), blz. 11-27.

de dagen van de apostelen koningin Amanitore was, die samen met koning Natakamani regeerde, al is de datering van de Meroïtische vorsten onzeker en worden ook andere namen genoemd.<sup>16</sup> Haar graf, de piramide Begrawiya N1 op de noordelijke koninklijke begraafplaats van Meroë, staat nog altijd in de woestijn.



*De grafpiramide van koningin Amanitore te Meroë.<sup>17</sup>*

Het meest sprekende gegeven kwam in 1834 aan het licht, toen de Italiaanse ontdekkingsreiziger Giuseppe Ferlini de top van de nabijgelegen piramide van koningin Amanishakheto openbrak en daar haar persoonlijke sieraden vond: massief gouden armbanden, ringen, kettingen en schilden. Die schat is vandaag te zien in de musea van Berlijn en München.<sup>18</sup> Het is hetzelfde zuivere goud van Kusj waarover de heidense schatmeester de zeggenschap had.

---

<sup>16</sup>UASV Biblical Archaeology, "Candace (Kandake), Queen of the Ethiopians" (2025); J.J. Mark, "Kandake", World History Encyclopedia. De regering van Amanitore wordt gewoonlijk in de eerste helft van de eerste eeuw geplaatst.

<sup>17</sup>Afbeelding: Wikimedia Commons, Amanitore\_pyramid.jpg.

<sup>18</sup>Ägyptisches Museum und Papyrussammlung, Berlin; Staatliches Museum Ägyptischer Kunst, München, "Schmuck der Amanishakheto". Ferlini verwoestte bij zijn zoektocht de top van de piramide (Begrawiya N6).



Armband van koningin Amanishakheto, gevonden door Ferlini in 1834, nu in het Ägyptisches Museum te Berlijn.<sup>19</sup>

Deze hooggeplaatste Ethiopiër had dus letterlijk de grootste en zuiverste goudschatten van de oude wereld onder zijn beheer. Hoe ontroerend is het te zien dat al dat goud zijn hart niet kon vervullen. Hij wist maar al te goed dat geen massief gouden ring of armband de vrede in zijn ziel kon kopen; met al die rijkdom binnen handbereik bleef hij innerlijk arm, leeg en dorstig. Misschien kende hij de woorden van David: "De wet Uws monds is mij beter, dan duizenden van goud of zilver" (Psalm 119:72). Zo liet hij de gouden pracht van de piramiden en al zijn zekerheden in het verre zuiden achter om op een hete, eenzame woestijnweg een onvergankelijke schat te vinden die met geen goud te betalen was: het verzoenende bloed van Jezus Christus.

Lukas schrijft zo mooi over hem: "welke was gekomen om aan te bidden te Jeruzalem". Daarin zien wij de eerstelingen van de vervulling van een oude belofte: "Van de zijden der rivieren der Moren zullen Mijn ernstige aanbidders, met de dochter Mijner verstrooiden, Mijn offeranden brengen" (Zefanja 3:10). Het doet denken aan die andere vorstin uit het zuiden, van wie Jezus zei: "De koningin van het zuiden zal opstaan in het oordeel met dit geslacht, en hetzelfde veroordelen; want zij is gekomen van het einde der aarde, om te horen de wijsheid van Salomo; en ziet, meer dan Salomo is hier!" (Mattheüs 12:42).

## 6. De stem bij de wagen en de doop

Terwijl hij daar zo las, hardop, hoorde hij ineens een stem naast de wagen.

*En Filippus liep toe, en hoorde hem den profeet Jesaja lezen, en zeide: Verstaat gij ook, hetgeen gij leest? En hij zeide: Hoe zou ik toch kunnen, zo mij niet iemand onderricht? En hij bad Filippus, dat hij zou opkomen, en bij hem zitten. En de plaats der Schriftuur, die hij las, was deze: Hij is gelijk een schaap ter slachting geleid; en gelijk een lam stemmeloos is voor dien, die het scheert, also doet Hij Zijn mond niet open. In Zijn vernedering is Zijn oordeel weggenomen; en wie zal Zijn geslacht verhalen? Want Zijn leven wordt van de aarde weggenomen. En de kamerling antwoordde Filippus en zeide: Ik bid u, van Wien zegt de*

<sup>19</sup>Afbeelding: de.wikipedia.org, lemma "Amanischacheto".

*profeet dit, van zichzelf, of van iemand anders? En Filippus deed zijn mond open en beginnende van diezelfde Schrift, verkondigde hem Jezus. (Handelingen 8:30-35)*

Let op de vraag van de kamerling. Hij vraagt niet naar een leerstuk, maar naar een Persoon: van wie zegt de profeet dit? Dat is de vraag van een hongerig hart. Filippus opende zijn mond, "beginnende van diezelfde Schrift", en verkondigde hem Jezus: de Knecht Die als een lam ter slachting was geleid, Die Zijn ziel tot een schuldoffer gesteld had en Die, na Zijn dood, zaad zou zien en de dagen zou verlengen (Jesaja 53:10). Hoe lang zij zo gezeten hebben, weten wij niet. De wagen rolde langzaam voort en de woestijn was wijd, en de Moorman hoorde van Bethlehem en van Golgotha, van het lege graf en van de wolk die Hem wegnam, en van de Geest Die op het Pinksterfeest was uitgestort.

*En alzo zij over weg reisden, kwamen zij aan een zeker water; en de kamerling zeide: Ziedaar water; wat verhindert mij gedoopt te worden? En Filippus zeide: Indien gij van ganse harte gelooft, zo is het geoorloofd. En hij, antwoordende, zeide: Ik geloof, dat Jezus Christus de Zoon van God is. En hij gebod den wagen stil te houden; en zij daalden beiden af in het water, zo Filippus als de kamerling, en hij doopte hem. (Handelingen 8:36-38)*

## 6.1 Water in de woestijn

Wanneer de oude teksten van een "woeste" weg spreken, bedoelen zij een onbewoond gebied, niet per se een kale zandvlakte. Reizigers stemden hun routes af op de schaarse waterpunten. Langs de weg die door het heuvelland van Juda afdaalde, waren bronnen en seizoensgebonden beken; in de regentijd en het vroege voorjaar stroomde daar water en bleven er poelen staan die diep genoeg waren voor een onderdompeling. De bron van Ein Hanya in het Refaïmdal ten zuidwesten van Jeruzalem, waar in 2018 een Byzantijnse kerk werd opgegraven, wordt sinds oude tijden als de doopplaats van de kamerling aangewezen; een andere overlevering noemt de bron van Dirweh bij Halhul, op de weg naar Hebron.<sup>20</sup> Bij zo'n water riep de kamerling uit: "Ziedaar water; wat verhindert mij gedoopt te worden?"

## 6.2 Wat verhindert mij?

Hoe kwam deze man uit het verre zuiden erbij gedoopt te willen worden? Het antwoord ligt in een samenloop. Filippus "verkondigde hem Jezus", en in het apostolische onderwijs hoorde het Evangelie onlosmakelijk samen met de belofte van reiniging en het bevel om gedoopt te worden als teken van inlijving. Bovendien had de schatmeester vlak vóór het drieënvijftigste hoofdstuk al gelezen over de Messias: "Alzo zal Hij vele heidenen besprengen" (Jesaja 52:15). Er was nog een reden voor zijn vurige verlangen. In het eerste verbond was het een pijnlijke werkelijkheid dat de deuren van de binnenste voorhoven voor hem gesloten bleven; zijn lichamelijk gebrek was een grens. Hier, in het onderwijs van Filippus, ontdekte hij dat de deur werd opengezet. Er was zoveel dat hem verhinderd had: de besnijdenis die hij niet kon ontvangen, de borstwering van de tempel, de wet van Deuteronomium 23. Nu was er niets meer dat verhinderde, alleen nog water en geloof. Door het offer van Jezus, Gods Zoon, geboren in het vlees uit de stam van Juda, besneden op de achtste dag, Die de wet volkomen heeft gehouden en de straf die voor ons was vrijwillig heeft gedragen, was de scheiding tussen God en Zijn volk opgeheven. Zo kwam deze Moorse kamerling door de woorden van

---

<sup>20</sup>Israel Antiquities Authority, "Significant finds uncovered in excavations in Ein Hanniya Park in Rephaim Valley" (2018). Een zekere plaatsbepaling is niet mogelijk.

Jesaja 53 tot geloof, en beleed hij eenvoudig en zonder aarzelen: "Ik geloof, dat Jezus Christus de Zoon van God is."

De zon begon al te dalen en de schaduwen van de wagen en de kamelen werden lang op het zand. Bij het water beval de kamerling stil te houden. Dienaren namen de zware boekrol van zijn schoot en legden hem op een veilige plaats. Filippus en de edele Moor klommen samen van de wagen en waadden, geflankeerd door de bedienden, tot de diepte in het water. Daar werd de kamerling gedoopt, in de Naam van Hem in Wie hij geloofde.



*De doop van de kamerling; de afbeelding is digitaal vervaardigd.*

Paulus, die op dat ogenblik nog als vervolger van de gemeente rondging, zou later over deze doop schrijven wat de kamerling die avond aan den lijve ondervond:

*Want zovelen als gij in Christus gedoopt zijt, hebt gij Christus aangedaan. Daarin is noch Jood noch Griek; daarin is noch dienstbare noch vrije; daarin is geen man en vrouw; want gij allen zijt één in Christus Jezus. En indien gij van Christus zijt, zo zijt gij dan Abrahams zaad, en naar de belofte erfgenamen. (Galaten 3:27-29)*

*En toen zij uit het water waren opgekomen, nam de Geest des Heeren Filippus weg, en de kamerling zag hem niet meer; want hij reisde zijn weg met blijdschap. (Handelingen 8:39)*

De Moren keken naar hun heer, die stralend van vreugde en druipend van water naar de oever waadde. Zij keken om zich heen. Waar was de vreemdeling? Verdwenen. Wellicht hebben zij nog wat rond het water gelopen en geroepen, hun kamelen te drinken gegeven en, omdat de avond viel, meteen hun bivak opgeslagen voor de nacht. Hun heer had het niet meer nodig Filippus te zien. Hij had vrede met God. Hij was gedoopt tot vergeving van de zonden door het geloof in Jezus Christus, Davids grote Zoon, de Meerdere dan Salomo naar Wie de koningin van het Zuiden eens gekomen was. Zo staarde hij nog lang, met grote blijdschap, naar de ondergaande zon.

## **7. De reis vervolgt met blijdschap**

Verfrist werd hij wakker. Hij was schoongewassen met water en had door het geloof in het bloed van het Lam een gereinigd geweten. Nadat al vroeg het ontbijt was genuttigd en de karavaan zich in beweging zette, vroeg hij zijn dienaren om de rol van Jesaja. Met de kostbaarste schat die hij bezat in

zijn handen las hij eerst nog eens het gedeelte over het Lam dat ook voor zijn zonden verdrukt was; regel na regel dronk hij in. Toen las hij verder waar hij gebleven was. Kolom na kolom rolde de boekrol aan de ene zijde af en aan de andere zijde op. Hij kwam bij wat wij hoofdstuk 54 noemen, toen bij 55, en daar stonden woorden die zijn hart deden opspringen, want zij beschreven precies wat Lukas van hem zou schrijven:

*Want in blijdschap zult gijlieden uittrekken, en met vrede voortgeleid worden; de bergen en heuvelen zullen geschal maken met vrolijk gezang voor uw aangezicht, en alle bomen des velds zullen de handen samenklappen. (Jesaja 55:12)*

Ja, zo voelde het. Hoe meer hij las, hoe meer hij gegrepen werd door de wonderlijke barmhartigheid van God voor de mensen, en in het bijzonder voor hem, een ontmande, een vreemde. Paulus zou die barmhartigheid voor de heidenen later uit dezelfde profeet uitleggen: dat Christus een dienaar geworden is der besnijdenis om de beloften aan de vaderen te bevestigen, "en de heidenen God vanwege de barmhartigheid zouden verheerlijken", en dat Jesaja zegt: "Er zal zijn de wortel van Jessai, en Die opstaat, om over de heidenen te gebieden; op Hem zullen de heidenen hopen" (Romeinen 15:8-12). Voor de kamerling kwamen de woorden van Jesaja nog rechtstreekser. Hij las ademloos verder.

*Alzo zegt de HEERE: Bewaart het recht, en doet gerechtigheid; want Mijn heil is nabij om te komen, en Mijn gerechtigheid om geopenbaard te worden. Welgelukzalig is de mens, die zulks doet, en des mensen kind, dat daaraan vasthoudt; die den sabbat houdt, zodat gij dien niet ontheiligt, en die zijn hand bewaart van enig kwaad te doen. En de vreemde, die zich tot den HEERE gevoegd heeft, spreke niet, zeggende: De HEERE heeft mij gans en al van Zijn volk gescheiden; en de gesnedene zegge niet: Ziet, ik ben een dorre boom. Want alzo zegt de HEERE van de gesnedenen, die Mijn sabbatten houden, en verkiezen hetgeen, waartoe Ik lust heb, en vasthouden aan Mijn verbond: Ik zal hen ook in Mijn huis en binnen Mijn muren een plaats en een naam geven, beter dan der zonen en dan der dochteren; een eeuwig naam zal Ik een ieder van hen geven, die niet uitgeroeid zal worden. (Jesaja 56:1-5)*

Hoe werd het hart van deze ontmande hoveling vervuld met verwondering en vreugde! Het ging hier letterlijk over hem: de vreemde die zich tot de HEERE gevoegd had, en de gesnedene. Hij geloofde het haast niet en las het daarom nog eens, om te zien of het er werkelijk stond. Het stond er. De vreemde hoefde niet te zeggen dat de HEERE hem van Zijn volk gescheiden had; de gesnedene hoefde niet te zeggen dat hij een dorre boom was. Een plaats en een naam in Gods huis, beter dan van zonen en dochters; een eeuwige naam, die niet uitgeroeid zou worden. Hij, die nooit een zoon zou hebben om zijn naam te dragen! De belofte ging verder:

*En de vreemden, die zich tot den HEERE voegen, om Hem te dienen, en om den Naam des HEEREN lief te hebben, om Hem tot knechten te zijn; al wie den sabbat houdt, dat hij dien niet ontheilige, en die aan Mijn verbond vasthouden; die zal Ik ook brengen tot Mijn heiligen berg, en Ik zal hen verheugen in Mijn bedehuis; hun brandoffers en hun slachtoffers zullen aangenaam wezen op Mijn altaar; want Mijn huis zal een bedehuis genoemd worden voor alle volken. (Jesaja 56:6-7)*

## 8. Het gezelschap van de gesnedenen

Bij het lezen van deze wonderlijke woorden stroomde de troost door zijn ziel. Het besef dat God juist voor gesnedenen zo'n rijke belofte had laten opschrijven, verbond hem, bewust of onbewust, met

andere ontmande heiligen uit de geschiedenis van Israël. Hij was niet de eerste kamerling die de God des hemels met een oprecht hart diende. Ebed-Melech was hem voorgegaan; en omdat Jesaja zijn profetie ruim een eeuw vóór de val van Jeruzalem had opgetekend, is het goed mogelijk dat de gelovige Ebed-Melech deze troostrijke belofte al kende toen hij zijn leven waagde om Jeremia uit de put te redden. Er waren er meer.

## 8.1 Het lot van het koninklijk zaad

Toen de jonge prinsen en edelen van Juda naar Babel werden weggevoerd, ondergingen zij hetzelfde bittere lot. Jesaja had het ruim een eeuw tevoren aan koning Hizkia aangezegd, als straf op diens hoogmoed, toen hij na zijn wonderlijke genezing al zijn schatten aan de gezanten van Babel had getoond (Jesaja 39:2):

*Daartoe zullen zij van uw zonen, die uit u zullen voortkomen, die gij gewinnen zult, nemen, dat zij hovelingen zijn in het paleis des konings van Babel. (Jesaja 39:7; vergelijk 2 Koningen 20:18)*

Het Hebreeuwse woord dat de Statenvertaling met "hovelingen" weergeeft, is saris.<sup>21</sup> Dat woord heeft een dubbele betekenis: het kan een lichamelijk gecastreerde man aanduiden, maar het wordt ook gebruikt als algemene titel voor een hoge hofbeambte. Een duidelijk voorbeeld is Potifar, die in Genesis 39:1 een saris van Farao heet, maar getrouwd was met de vrouw die Jozef probeerde te verleiden. Op grond daarvan, en omdat de jongelingen van Daniël 1:4 "zonder enig gebrek" moesten zijn, wordt wel gezegd dat Daniël en zijn vrienden, hoewel zij onder de overste der kamerlingen stonden, zelf geen ontmanden waren. De samenhang van Babel laat daarvoor echter weinig ruimte. De profetie van Jesaja was een oordeel; als saris hier slechts "ambtenaar" betekende, zou de straf voor Hizkia's trots inhouden dat zijn zonen een eervolle staatsbetrekking in het machtigste rijk ter aarde zouden ontvangen. Voor oosterse en Bijbelse begrippen was juist het tegendeel bedoeld: de vernedering dat zonen van Davids huis als ontmanden aan een heidens hof zouden dienen.

De taalkunde en de geschiedenis ondersteunen deze lezing. Uit de studie van Assyrische cilinderzegels blijkt dat de Akkadische ambtstitel voor deze hovelingen ša rēši was, letterlijk "die van het hoofd": de dienaar die in de onmiddellijke nabijheid van het hoofd, de koning, mocht staan.<sup>22</sup> Omdat de oosterse heersers daarvoor bij voorkeur gecastreerde mannen inzetten, werd de term het vaste woord voor een eunuch, en het Hebreeuws nam de titel als leenwoord over: saris. Waar de Bijbel de positie van Potifar in het oude Egypte beschrijft, een andere cultuur waar hoge dienaren niet standaard werden gecastreerd, staat saris in de brede zin van hofbeambte. Waar Daniël en de prinsen van Juda in het hart van Babel verkeren, bevinden zij zich in de cultuur waaruit het woord stamt, en daar was het geen algemene titel, maar de harde paleispraktijk. De klassieke schrijvers bevestigen dat. Xenophon legt in zijn Cyropaedia uit waarom Cyrus voor zijn lijfwacht en hofhouding eunuchen koos: omdat een man zonder vrouw en kinderen zijn heer met onverdeelde trouw diende.<sup>23</sup> Herodotus beschrijft hoe de Perzen de knapste jongens uit veroverde volken lieten castreren voor de dienst aan het hof.<sup>24</sup> Ook in het boek Esther is de saris Hegai "de bewaarder der vrouwen" (Esther 2:15), een ambt dat men aan geen andere man zou toevertrouwen. Josephus, die

<sup>21</sup>Strong H5631; zie biblehub.com/hebrew/5631.htm.

<sup>22</sup>Z. Niederreiter, "Cylinder Seals of Eleven Eunuchs (ša rēši officials)", State Archives of Assyria Bulletin 21 (2015), blz. 117-156. Het Akkadisch was in die tijd de diplomatieke wereldtaal van het Nabije Oosten, ouder dan het geschreven Hebreeuws.

<sup>23</sup>Xenophon, Cyropaedia VII, 5, 60-65.

<sup>24</sup>Herodotus, Historiën VI, 32.

de Joodse overlevering kende, schrijft over de weggevoerde jongelingen van Juda dat de koning enkelen van hen tot eunuchen maakte.<sup>25</sup>

*En de koning zeide tot Aspenaz, de overste zijner kamerlingen, dat hij aanbrengen zou van de kinderen Israëls, en van het koninklijk zaad, en van de prinsen. (Daniël 1:3)*

De logica van het hof zegt hetzelfde: jonge, knappe prinsen uit een overwonnen koningshuis worden uitsluitend onder de overste der kamerlingen gesteld omdat zij voor diezelfde positie werden klaargemaakt; een oosters hof duldde geen vreemde, vruchtbare prinsen in de nabijheid van de troon. Naar de gewoonte van die tijd, en als vervulling van het woord aan Hizkia, zijn Daniël en zijn vrienden naar alle waarschijnlijkheid lichamelijk ontmand om als betrouwbare hovelingen te dienen.

## 8.2 Het contrast met koning Jojachin

Omdat God de bloedlijn naar de Messias in Zijn trouw bewaarde, zien wij in de Schrift een scherp contrast. Koning Jojachin werd eveneens weggevoerd, maar hij kwam niet in de hofhouding; hij zat zevenendertig jaar in het gevangenhuis. Juist daardoor bleef hij buiten de greep van Aspenaz. Hij was achttien jaar oud bij zijn wegvoering (2 Koningen 24:8) en dus vijfenvijftig bij zijn vrijlating, en de Babyloniërs stonden zulke koninklijke gijzelaars toe hun gezin te behouden: de Kronieken noemen de zonen van "Jechonia, den gevangene" (1 Kronieken 3:17-18), en de Babylonische kleitabletten met de voedselrantsoenen voor "Ja'u-kinu, koning van het land Juda" en zijn vijf zonen bevestigen dat.<sup>26</sup> Op Gods tijd veranderde zijn lot:

*Het geschiedde daarna, in het zeven en dertigste jaar der gevankelijke wegvoering van Jojachin, den koning van Juda, in de twaalfde maand, op den vijf en twintigsten der maand, dat Evilmerodach, de koning van Babel, in het eerste jaar zijns koninkrijks, het hoofd van Jojachin, den koning van Juda, verhief, en hem uit het gevangenhuis uitbracht. En hij sprak vriendelijk met hem, en stelde zijn stoel boven den stoel der koningen, die bij hem te Babel waren. (Jeremia 52:31-32)*

Door Jojachin na al die jaren uit de kerker te halen, liet God deze koninklijke tak weer uitlopen, zodat de lijn via zijn nageslacht en Zerubbabel veilig werd gesteld tot op de komst van Jezus Christus (Mattheüs 1:12). Voor de prinsen die wél voor het paleis werden uitgekozen, werd de eigen geslachtslijn afgesneden; zij kwamen niet in de gevangenis, maar in de belofte van Jesaja 56.

## 9. Wet en profeten verzoend

De spanning tussen de letter van de wet en de belofte van de profeet heeft binnen de Joodse Schriftuitleg altijd aandacht gekregen. Aan de ene kant staat de duidelijke wet die de gesneden de toegang ontzegt tot de qahal, de vergadering des HEEREN (Deuteronomium 23:1). Aan de andere kant staat Jesaja 56, dat hem juist een eeuwige naam belooft binnen Gods muren.

---

<sup>25</sup>Flavius Josephus, Joodse Oudheden X, 10, 1. De Schrift zelf zegt het niet met zoveel woorden; het is een oude en aannemelijke, geen zekere lezing.

<sup>26</sup>De rantsoentabletten van Jojachin, gevonden in Babylon en bewaard in het Vorderasiatisches Museum te Berlijn; zie het lemma "Jehoiachin's Rations Tablets" op [en.wikipedia.org](http://en.wikipedia.org).



*Rasji (rabbi Sjloomo Jitschaki, 1040-1105).<sup>27</sup>*

De grote Joodse uitleggers lossen de schijnbare tegenstelling op door te verklaren dat de Thora hier in de eerste plaats een aardse, rechtsordelijke zaak regelt. Rasji, die van 1040 tot 1105 in Frankrijk leefde, schrijft bij Deuteronomium 23:2 (in onze Bijbels vers 1) kort en helder: "Hij mag niet in de vergadering des HEEREN komen: om een Israëlitische vrouw te trouwen."<sup>28</sup> Daarmee verduidelijkt hij dat de gesnedene niet werd uitgesloten van de omgang met de HEERE Zelf, maar van het huwelijk binnen de stammen van Israël, om de geslachtslijnen en de erfopvolging zuiver te houden. Waarom was zo'n huwelijksverbod nodig voor een man die onvruchtbaar is? De rabbijnen noemen verscheidene redenen: de wet beschermde de Israëlitische vrouw in haar recht een gezin te stichten, voorkwam verwarring rond overspel en erfrecht wanneer de vrouw van een onvruchtbare man toch zwanger zou raken, en vormde een dam tegen de heidense hofpraktijk van Egypte en Babel, doordat zij iedere beweegreden wegnam om jonge mannen voor een loopbaan te ontmannen.<sup>29</sup> De wet was niet bedoeld om de man tot eenzaamheid te veroordelen: naar de Talmoed mocht een gesnedene wél trouwen met een bekeerlinge uit de heidenen of een vrijgelaten slavin, omdat zij geen erfelijke landrechten binnen de stammen bezaten.<sup>30</sup>

Bij Jesaja 56:5 benadrukt Rasji dat de gesnedene, die meent een dorre boom te zijn zonder nageslacht, een hemelse beloning en een gedenkteken ontvangt die het aardse ver overtreffen.<sup>31</sup> Radak (rabbi David Kimchi, 1160-1235) trekt de lijn dieper door: hoewel kinderen de herinnering aan hun ouders in stand houden, zal de gedachte van wie zich aan God vastklampen langer duren dan nakomelingen van vlees en bloed.<sup>32</sup> De profeten heffen de wet niet op, maar werpen een blik op de geestelijke werkelijkheid van het messiaanse tijdperk. De trouwe hovelingen die in de ballingschap buiten hun schuld waren verminkt en geen stamboom konden opbouwen, ontvangen een yad vashem, een plaats en een naam, binnen Gods muren, beter dan van zonen en dochters.

<sup>27</sup>Afbeelding: nl.wikipedia.org, lemma "Rasji".

<sup>28</sup>Rasji op Deuteronomium 23:2 (sefaria.org).

<sup>29</sup>Maimonides, Gids der Verdoolden III, 49; Sefer HaChinoech, gebod 559.

<sup>30</sup>Babylonische Talmoed, Jevamot 79b; Maimonides, Misjnee Thora, Issorei Bia 16:1.

<sup>31</sup>Rasji op Jesaja 56:4-5 (sefaria.org).

<sup>32</sup>Radak op Jesaja 56:5 (sefaria.org); naar de strekking weergegeven.

## 9.1 Het woord van de Heere Jezus

Deze geestelijke lijn wordt in de overgang naar het nieuwe verbond door de Heere Jezus Zelf bevestigd. In het Evangelie van Mattheüs onderscheidt Hij drie soorten gesnedenen:

*Want er zijn gesnedenen, die uit moeders lijf also geboren zijn; en er zijn gesnedenen, die van de mensen gesneden zijn; en er zijn gesnedenen, die zichzelf gesneden hebben, om het Koninkrijk der hemelen. Die dit vatten kan, vatte het. (Mattheüs 19:12)*

Naast wie zo geboren zijn en wie zichzelf om het Koninkrijk onthouden, noemt Hij uitdrukkelijk de groep die door mensen is gesneden. De kamerling uit Kusj en de prinses in Babel vielen onder die categorie. Jezus laat zien dat wat door de wereld is verminkt, in Zijn Koninkrijk een volwaardige en gezegende bestemming krijgt; iemands lichamelijke staat vormt voor de Vader geen grens. Onder het oude verbond was er de uitsluiting van de wet, verzacht door de belofte van de profeet; in de evangeliën worden de wetten van het Koninkrijk uitgelegd; na het kruis mag de uitgestotene, zoals de kamerling in Handelingen 8, er openlijk in delen. In Christus was hij voor God een besneden, want de besnijdenis was een teken van de gerechtigheid:

*Indien dan de voorhuid de rechten der wet bewaart, zal niet zijn voorhuid tot een besnijdenis gerekend worden? (Romeinen 2:26)*  
*In Welken gij ook besneden zijt met een besnijdenis, die zonder handen geschiedt, in de uittrekking van het lichaam der zonden des vleses, door de besnijdenis van Christus. (Kolossenzen 2:11)*

Zouden Daniël en zijn vrienden deze profetie van Jesaja gekend hebben? Wij weten dat Daniël een vlijtig onderzoeker van de heilige boeken was: "merkte ik, Daniël, in de boeken, dat het getal der jaren, van dewelke het woord des HEEREN tot den profeet Jeremia geschied was" (Daniël 9:2). In hun ballingschap, afgesneden van de tempel en lichamelijk getekend voor het leven, moeten de beloften van Jesaja 56 een verborgen fundament onder hun geloof zijn geweest. Zij waren als een dorre boom afgesneden van de aardse geslachtsregisters van Israël, maar God Zelf beloofde hun een eeuwige naam binnen Zijn muren, die nooit uitgeroeid zou worden.

## 10. De Wens aller heidenen en de nieuwe gehoorzaamheid

Wat een eenheid kan de kamerling gevoeld hebben met deze helden uit het verleden, zeker als hij ook de rol van Daniël bezat of gelezen had. Dezelfde Geest Die Daniël en Ebed-Melech in een vreemd land staande had gehouden, had nu de Schriften voor hem geopend aangaande Jezus, het Lam Gods. Zo had hij kolom na kolom gelezen tot hij bij de woorden kwam: "want Mijn huis zal een bedehuis genoemd worden voor alle volken" (Jesaja 56:7). Een bedehuis voor alle volken. Daar was hij net geweest, aan de buitenkant. Nu hoorde hij van Filippus dat zijn Heiland deze zelfde woorden had uitgesproken toen Hij de tempel reinigde:

*En Hij leerde, zeggende tot hen: Is er niet geschreven: Mijn huis zal een huis des gebeds genaamd worden allen volken? Maar gij hebt dat tot een kuil der moordenaren gemaakt. (Markus 11:17)*

O, hoe begon het verlangen naar God en naar Zijn huis in hem te leven, zoals de dichter zong:

*Ja, mijn ziel dorst naar den HEER';  
God des levens, ach, wanneer*

*zal ik naad'ren voor Uw ogen,  
in Uw huis Uw Naam verhogen?*<sup>33</sup>

Had de profeet Haggai niet juist over deze tempel geprofeteerd?

*Want alzo zegt de HEERE der heirscharen: Nog eens, een weinig tijds zal het zijn; en Ik zal de hemelen, en de aarde, en de zee, en het droge doen beven. Ja, Ik zal al de heidenen doen beven, en zij zullen komen tot den Wens aller heidenen, en Ik zal dit huis met heerlijkheid vervullen, zegt de HEERE der heirscharen. Mijn is het zilver, en Mijn is het goud, spreekt de HEERE der heirscharen. De heerlijkheid van dit laatste huis zal groter worden, dan van het eerste, zegt de HEERE der heirscharen; en in deze plaats zal Ik vrede geven, spreekt de HEERE der heirscharen. (Haggai 2:7-10)*

Deze kamerling was werkelijk gekomen tot de Wens aller heidenen. Hij had de Messias gevonden Die op de achtste dag was besneden en in diezelfde tempel was opgedragen, waar de oude Simeon van Hem had getuigd: "mijn ogen hebben Uw zaligheid gezien, die Gij bereid hebt voor het aangezicht van al de volken: een Licht tot verlichting der heidenen, en tot heerlijkheid van Uw volk Israël" (Lukas 2:30-32). Vervuld met de Heilige Geest wist de kamerling dat hij naar het vlees nooit een kind van het verbond kon worden; door de wet was hij uitgesloten. Nu vond hij het leven door Christus, Die wél besneden was en de wet volkomen had gehouden, en Die Zichzelf tot een volkomen offer voor zijn zonden had gegeven. Door de opstanding van zijn Heiland was ook deze eenzame hoveling met God verzoend, om in een nieuw leven voor Gods aangezicht te wandelen en met vrijmoedigheid toe te gaan tot de troon der genade.

Al was hij in het vlees niet besneden, toch vond hij nu een diepe vreugde in de wet. Hij deed dat niet om er iets mee te bereiken of tot God op te klimmen, maar omdat hij ging houden van wat God liefheeft. Zo kreeg hij de wet des HEEREN lief, zoals David die bezong in Psalm 119; het was de vrucht van het nieuwe leven, "beproevende wat den Heere welbehagelijk zij" (Efeze 5:10). Van de ingewikkelde theologische twisten van later eeuwen wist hij niets; van de eenvoudige vreze des HEEREN wist hij wel: zal ik dingen doen die mijn Vader in de hemel bedroeven? "Want gij hebt niet ontvangen den Geest der dienstbaarheid wederom tot vreze; maar gij hebt ontvangen den Geest der aanneming tot kinderen, door Welken wij roepen: Abba, Vader!" (Romeinen 8:15).

Hier past een woord over de apostelen. Toen jaren later in Jeruzalem de vraag rees wat men van de gelovigen uit de heidenen mocht eisen, legden de apostelen hun "geen meerdere last" op dan enkele noodzakelijke dingen (Handelingen 15:28). De kamerling heeft nooit een last gedragen. Wat hij deed, deed hij niet onder een juk, maar uit liefde; een sabbat die men houdt om zalig te worden, is een juk, een sabbat die men houdt omdat men zalig is, is een feest.

## 11. De vreze des HEEREN

*De vreze des HEEREN is het beginsel der wijsheid; allen, die ze doen, hebben goed verstand;  
Zijn lof bestaat tot in der eeuwigheid. (Psalm 111:10)*

De dagen gingen voorbij. De karavaan trok voort, en de kamerling las en las. Hij hongerde ernaar de God van Israël, nu ook zijn Vader, meer en meer te leren kennen. Terwijl Filippus intussen te Azote werd gevonden, het oude Asdod, en van daar langs de kust naar het noorden trok, het Evangelie

---

<sup>33</sup>Psalm 42:1, berijming van 1773.

verkondigend in alle steden tot hij te Cesarea kwam (Handelingen 8:40), reisde de karavaan van de kamerling met blijdschap zuidwaarts. Hij las over het vasten dat God verkiest: de knopen der goddeloosheid losmaken, de hongerige brood geven, de naakte kleden; "dan zal uw licht voortbreken als de dageraad (...) en gij zult zijn als een gewaterde hof, en als een springader der wateren, welke wateren niet ontbreken" (Jesaja 58:6-11). Een gewaterde hof in grote droogten; hij keek om zich heen over het dorre land en wist wat dat betekende. Hij las verder.

*Want gelijk de aarde haar spruit voortbrengt, en gelijk een hof, hetgeen in hem gezaaid is, doet uitspruiten; also zal de Heere HEERE gerechtigheid en lof doen uitspruiten voor al de volken. (Jesaja 61:11)*

De kamerling legde de rol even op het kussen op zijn schoot en staarde voor zich uit. Zijn donkere ogen glansden terwijl hij naar de horizon tuurde. Hij mompelde zacht: "voor al de volken". Ook voor mij. Ook voor ons.

*Ik ben gevonden van hen, die naar Mij niet vraagden; Ik ben gevonden van degenen, die Mij niet zochten; tot het volk, dat naar Mijn Naam niet genoemd was, heb Ik gezegd: Ziet, hier ben Ik, ziet, hier ben Ik. (Jesaja 65:1)*

Hij was een man uit een volk dat naar Gods Naam niet genoemd was. Nu was hij, die verre was, nabij geworden door het bloed van Christus (Efeze 2:13).

## **11.1 De werking van de Heilige Geest in het hart van de Moorman**

Even later fronste hij zijn wenkbrauwen. Hij las aandachtig deze ernstige woorden:

*Een volk, Mij geduriglijk tergende in Mijn aangezicht, in hoven offerende, en rokende op tichelstenen; zittende bij de graven, zo vernachten zij bij degenen, die bewaard worden, etende zwijnevlees, en er is sap van gruwelijke dingen in hun vaten. (Jesaja 65:3-4)*

Er maakte zich van de Moorman op die wagen een diepe eerbied meester. Al lezende proefde hij het hart van de Almachtige. Hij voelde daarin de afkeer van de heidense afgoderij, de pijn van een Vaderhart, gekrenkt in Zijn trouw en zorg. God had Zijn kinderen met het beste onderwezen, maar in plaats van Hem dankbaar te eren, zochten zij hun heil bij de graven en bij de gruwelen van de heidenen, en zij aten van dieren die Hij hun nooit tot spijs had aangewezen. De kamerling nam zich heilig voor de God van Israël nooit zo te tergen. Het was voor hem geen krampachtige vraag of die wet ook wel voor hem gold; hij was een eenvoudig man die God liefhad met heel zijn hart, en liefde en eerbied deden hem als vanzelf de wil van de Vader zoeken. Hij las de profeet zoals een kind zijn vader hoort. Het kwam niet in hem op de rol in twee helften te delen, een oude en een nieuwe, waarvan de ene voor hem gold en de andere niet; zo'n scheiding stond nergens in de rol. Wat de Joodse broeders er later van zouden zeggen, zou hem niet deren, want hij las ook deze belofte:

*Hoort des HEEREN woord, gij, die voor Zijn woord beeft! Uw broeders, die u haten, die u verre afzonderen, om Mijns Naams wil, zeggen: Dat de HEERE heerlijk worde! Doch Hij zal verschijnen tot ulieder vreugde, zij daarentegen zullen beschaamd worden. (Jesaja 66:5)*

Zo werkte de Heilige Geest in hem de belofte van het nieuwe verbond: Gods wetten in het hart geschreven (Jeremia 31:33). Wij die later leven, weten hoe de brieven van Paulus over de wet in de eeuwen daarna zijn uitgelegd en verdraaid; Petrus waarschuwde al dat er in die brieven dingen zijn "die zwaar zijn om te verstaan, die de ongeleerde en onvaste mensen verdraaien (...) tot hun eigen verderf" (2 Petrus 3:16). De kamerling werd door dat alles niet gehinderd; Paulus liep op dat ogenblik

nog als Saulus rond, en de kamerling had alleen Jesaja en de Geest. Voor hem bleef volkomen duidelijk dat hij door de wet nooit voor God rechtvaardig was geworden, en hij zou het niet begrepen hebben als men hem later zou verwijten dat hij door de werken der wet zalig wilde worden. Hij wist van de vervulling van Jesaja 53. Hoe zou hij dan twijfelen aan de heiligheid van de andere woorden van dezelfde profeet, die hetzelfde onveranderlijke, rechtvaardige en barmhartige hart van God lieten zien?

## 11.2 Wat God belooft

Wat een vergezichten zag hij, verderop in dezelfde rol!

*Want ziet, Ik schep nieuwe hemelen en een nieuwe aarde; en de vorige dingen zullen niet meer gedacht worden, en zullen in het hart niet opkomen. (Jesaja 65:17)*

*De wolf en het lam zullen te zamen weiden, en de leeuw zal stro eten als een rund, en stof zal de spijs der slang zijn; zij zullen geen kwaad doen noch verderven op Mijn gansen heiligen berg, zegt de HEERE. (Jesaja 65:25)*

Hij geloofde het, kinderlijk eenvoudig, zoals het er stond. Zijn dienaren zagen zijn blijdschap en hoorden hem erover vertellen, en zij spraken er met elkaar over: de leeuw, die zij in hun land maar al te goed kenden, zou stro eten als een rund. Wat een ontspanning, wat een vrede in de schepping! Zij leerden ook zien dat Jeruzalem, de stad waaruit zij kwamen, voor God werkelijk dé stad van de aarde was, en dat het met haar goed zou komen: "Verblijdt u met Jeruzalem, en verheugt u over haar, al haar liefhebbers! (...) Als een, dien zijn moeder troost, also zal Ik u troosten; ja, gij zult te Jeruzalem getroost worden" (Jesaja 66:10, 13).

Na deze woorden van diepe vrede volgen felle woorden van grimmigheid tegen de zondaren. Weken later, toen het donker geworden was in het paleis van de kandake en een felle onweersbui losbarstte boven de wouden en de rivier, zullen zij nog met ontzag aan deze vlammende woorden hebben teruggedacht:

*Want ziet, de HEERE zal met vuur komen, en Zijn wagenen als een wervelwind; om met grimmigheid Zijn toorn hiertoe te wenden, en Zijn schelding met vuurvlammen. Want met vuur, en met Zijn zwaard zal de HEERE in het recht treden met alle vlees; en de verslagenen des HEEREN zullen vermenigvuldigd zijn. Die zichzelf heiligen, en zichzelf reinigen in de hoven, achter een in het midden derzelve, die zwijnenvlees eten, en verfoeisel, en muizen; te zamen zullen zij verteerd worden, spreekt de HEERE. (Jesaja 66:15-17)*



*De kamerling leest in de rol bij nacht; de afbeelding is digitaal vervaardigd.*

De gezaligde Ethiopiërs werkten hun zaligheid uit met vreze en beven, want God werkte in hen het willen en het werken (Filippenzen 2:12-13). De profeet die het Lam geschilderd had, schilderde ook Gods majesteit en Zijn afkeer van de zonde. Over het eten van zwijnenvlees werd daarom niet gedebatteerd; die overtuiging is in de kerk van Ethiopië tot op vandaag levend gebleven, want haar leden eten nog altijd geen varkensvlees.<sup>34</sup> Andere woorden uit de rol waren zo verheven dat zij de schittering ervan wel zagen, maar niet konden doorgronden hoe dat alles zijn zou:

*En zij zullen al uw broeders uit alle heidenen den HEERE ten spijsoffer brengen, op paarden, en op wagenen, en op rosbaren, en op muil dieren, en op snelle lopers, naar Mijn heiligen berg toe, naar Jeruzalem, zegt de HEERE (...). En ook zal Ik uit dezelfde enigen tot priesters en tot Levieten nemen, zegt de HEERE. (...) En het zal geschieden, dat van de ene nieuwe maan tot de andere, en van den enen sabbat tot den anderen, alle vlees komen zal om aan te bidden voor Mijn aangezicht, zegt de HEERE. (Jesaja 66:20-23)*

Mogelijk nam de Moorman zich voor deze woorden te onthouden, om er later, als hij weer in Israël zou komen, naar te vragen. Nieuwe maanden, sabbatten, hij ging ze in eenvoud van hart voor de HEERE houden. Niet gehinderd door de twisten die anderen nog zouden voeren, diende hij in het verre Morenland de God van Israël, zoals Zacharias en Elisabet, van wie Lukas schrijft dat zij "beiden rechtvaardig voor God waren, wandelende in al de geboden en rechten des Heeren, onberispelijk" (Lukas 1:6). **Hij las de hele rol, en hij geloofde de hele rol; daarin ligt het geheim van zijn blijdschap.**

## 12. Salomo, de koningin van het Zuiden en de Ethiopische overlevering

De geestelijke band tussen Israël en het Morenland komt in de Schrift tot een hoogtepunt onder koning Salomo. Toen de koningin van Scheba "het gerucht van Salomo hoorde, aangaande den Naam des HEEREN", kwam zij naar Jeruzalem om hem met raadselen te verzoeken, "met een zeer zwaar heir, met kemelen, dragende specerijen, en zeer veel gouds, en kostelijk gesteente" (1 Koningen 10:1-2). De Heere Jezus heeft later met grote eerbied over haar gesproken: zij kwam "van het einde der aarde, om te horen de wijsheid van Salomo; en ziet, meer dan Salomo is hier!" (Mattheüs 12:42). Het is ontroerend te beseffen dat de kamerling eeuwen later een even onvoorstelbare karavaanreis maakte. Een enkele reis van Meroë naar Jeruzalem besloeg ruim tweeduizend kilometer en duurde in de oudheid maanden; de schatmeester van de kandake had voor de heen- en terugreis een groot deel van een jaar over voor de God van Israël. Waar de oude vorstin kwam voor de wijsheid en de pracht van een aardse koning, had deze gesnedene de zware reis over voor één doel: om te aanbidden. Het tekent de onlesbare dorst in zijn hart naar de levende God.

### 12.1 De Kebra Nagast

In het Ethiopische boek Kebra Nagast, "de heerlijkheid der koningen", wordt haar geschiedenis uitvoerig verteld: haar komst bij Salomo, hun gesprekken, haar bewondering voor de stad, de tempel en het paleis. De koningin, in Ethiopië Makeda genoemd, geldt daar als koningin van Ethiopië; het boek beschrijft hoe zij een geweldig handelsrijk bezat, met kooplieden tot in India, Nubië en Egypte, met vloten op zee en duizenden kamelen op het land, en hoe Salomo haar liet vertrekken met

---

<sup>34</sup>Encyclopaedia Britannica, lemma "Ethiopian Orthodox Tewahedo Church".

kostbaarheden en zesduizend beladen kamelen en wagens.<sup>35</sup> Volgens de overlevering gaf hij haar bij het afscheid een ring mee, en baarde zij een zoon, Menelik, die later met de ark van het verbond naar Ethiopië zou zijn teruggekeerd. De Bijbel zwijgt hierover geheel; zij spreekt alleen over de uitwisseling van gaven en haar eerbiedige terugkeer, al herinnert zij ons wel aan de zwakheid van de koning: "En de koning Salomo had veel vreemde vrouwen lief" (1 Koningen 11:1). Waar het kerngebied van Scheba lag, is een oude vraag: de archeologie plaatst het in het zuiden van Arabië, het huidige Jemen, met de hoofdstad Marib; de Ethiopische overlevering plaatst het in Aksum. Beide hoeven elkaar niet uit te sluiten, want het rijk van de Sabeeërs strekte zich op het hoogtepunt van zijn macht uit aan beide zijden van de Rode Zee.<sup>36</sup>

Hoewel de geschiedenis van Menelik naar alle waarschijnlijkheid een overlevering is die de latere dynastie een Bijbels gezag moest geven, laat zij op ontroerende wijze zien hoe diep de God van Israël en de erfenis van Salomo in het hart van Ethiopië verankerd raakten. Zij werd de grondslag van het keizerschap. De herziene grondwet van 1955 bepaalt in artikel 2 dat de keizerlijke waardigheid blijvend verbonden is aan het geslacht dat "zonder onderbreking afstamt van de dynastie van Menelik I, zoon van de koningin van Ethiopië, de koningin van Scheba, en van koning Salomo van Jeruzalem".<sup>37</sup> Keizer Haile Selassie (1892-1975), op 2 november 1930 gekroond onder een naam die "Macht van de Drie-eenheid" betekent, voerde de titels "Overwinnende Leeuw uit de stam van Juda, Koning der koningen van Ethiopië, Uitverkorene Gods".<sup>38</sup>

## 12.2 Zwart, doch liefelijk

De waardering van Salomo voor iemand buiten de gevestigde orde vinden wij weerspiegeld in het Hooglied. Salomo bezingt daar zijn bruid, de Sulammith, van nature geen vorstin, maar een eenvoudige plattelandsvrouw, door het werk in de wijngaarden donker verbrand door de zon. Haar familie had haar veracht en weggestuurd, maar de koning verhoogde haar.

*Ik ben zwart, doch liefelijk (gij dochteren van Jeruzalem!), gelijk de tenten van Kedar, gelijk de gordijnen van Salomo. Ziet mij niet aan, dat ik zwartachtig ben, omdat mij de zon heeft beschenen; de kinderen mijner moeder waren tegen mij ontstoken, zij hebben mij gezet tot een hoederin der wijngaarden. Mijn wijngaard, dien ik heb, heb ik niet gehoed. (Hooglied 1:5-6)*

Dat zij zich onwaardig voelde tussen de vrouwen van het hof, blijkt uit haar vergelijking met een gewone veldbloem: "Ik ben een roos van Saron, een lelie der dalen" (Hooglied 2:1). Saron was een gewone kustvlakte; zij zei daarmee dat zij niets bijzonders was. De koning pakte die vergelijking op en keerde haar om: "Gelijk een lelie onder de doornen, alzo is Mijn vriendin onder de dochteren" (Hooglied 2:2). In de samenhang van onze kamerling laat deze tekst zien dat een verachte afkomst of een donkere huid in de ogen van de koning van Israël nooit een reden tot uitsluiting was; zij was voor hem juist een teken van liefelijkheid. Diezelfde genade ontving de kamerling. Hij voelde zich een uitgestotene en een dorre boom, maar werd door de grote Koning uitgekozen en geliefd. Dat vormt de opmaat naar de beloften van Zefanja 3:10 en Psalm 68:32, waar God belooft dat Zijn ernstige

---

<sup>35</sup>E.A.W. Budge, *The Queen of Sheba and Her Only Son Menyelek* (Kebra Nagast), Oxford University Press 1932, hoofdstukken 22 en 30.

<sup>36</sup>M. Köster, "The Sabaeans on Both Sides of the Red Sea", Chau Chak Wing Museum, University of Sydney (2023); C. Lee, "Crossing the Red Sea: A Yemen and Ethiopian Interchange Circuit", White Rose Research Online (2024).

<sup>37</sup>Revised Constitution of Ethiopia (1955), artikel 2.

<sup>38</sup>New World Encyclopedia, lemma "Haile Selassie".

aanbidders juist van de zijden van de rivieren van Kusj zullen komen en dat het Morenland zich zal haasten zijn handen tot God uit te strekken.

### **13. Een kerk die het Oude Testament nooit losliet**

Wat heeft dat geloof diepe wortels gekregen! Zou het niet te maken hebben met Gods beginselen achter deze oude woorden? "Keert u tot Mijn bestraffing; ziet, Ik zal Mijn Geest ulieden overvloediglijk uitstorten; Ik zal Mijn woorden u bekend maken" (Spreuken 1:23); "Die zijn oor afwendt van de wet te horen, diens gebed zelfs zal een gruwel zijn" (Spreuken 28:9); "Al de Schrift is van God ingegeven, en is nuttig tot lering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing, die in de rechtvaardigheid is" (2 Timotheüs 3:16).

Zelfs in onze tijd, volgens de volkstelling van 2007, behoort nog altijd ruim zestig procent van de bevolking van Ethiopië tot het christendom, het grootste deel tot de Ethiopisch-orthodoxe Tewahedo-kerk.<sup>39</sup> Hun Bijbel is uitgebreider dan die van de rest van de christelijke wereld. Hoe komt dat? Dat verre land was een land van hoge, onneembare bergen, ver van de wereldrijken van Rome en Byzantium; trotse keizers en strenge bisschoppen konden daar niet zomaar komen om de gelovigen te dwingen hun Bijbel aan te passen of in te korten, en de canon is er nooit in een besluit vastgelegd. In die eenzame hoogte leefden zij eeuwenlang hun stille leven met de HEERE, en in de koele schaduw van hun kloosters bewaarden zij geschriften die elders tot stof vergingen. Hun Oude Testament stamt uit de Septuaginta, de Griekse vertaling die de apostelen gebruikten, en hun canon telt eenentachtig boeken, waaronder het boek Henoch, waaruit Judas aanhaalt (Judas 1:14-15), en het boek der Jubileën, boeken die in de eerste eeuw onder de Joden in ere waren en in Qumran zijn gevonden, maar door de rabbijnen niet tot de heilige boeken werden gerekend en in de westerse kerk in vergetelheid raakten.<sup>40</sup>

---

<sup>39</sup>Volkstelling van Ethiopië 2007: 62,8 procent christenen (43,5 procent Ethiopisch-orthodox, 18,6 procent protestants), 33,9 procent moslims.

<sup>40</sup>R.W. Cowley, "The Biblical Canon of the Ethiopian Orthodox Church Today", *Ostkirchliche Studien* 23 (1974), blz. 318-323; The Scriptorium Project, "The Nubian and Ethiopian Church"; [theeasternchurch.com](http://theeasternchurch.com), "Why the Ethiopian Bible has more books".



*Oud grafdicht op een Moorse dienaar, bij Zefanja 3:10.<sup>41</sup>*

*Mijn zwarte huid doet mij geen kwaad,  
schoon 't hier te land vrij lelijk staat;  
maar wee hem, die hier zwart van zonden,  
wordt in zijn blanke vel gevonden.  
Wat schaadt het dat ik zwart ben gezengd,  
als ik met Jezus' bloed ben besprengd?  
Ofschoon ik zwart in 't graf moet zinken,  
zal ik hiernamaals eeuwig blinken.*

Is dat niet een levend bewijs van wat wij in het verhaal van de kamerling lezen? Zijn kerk hield altijd die warme band met het Oude Testament. Zij onderhoudt de spijswetten van Mozes en eet geen varkensvlees; zij besnijdt haar zonen op de achtste dag; in elke kerk staat een tabot, een afbeelding van de tafelen der wet, naar het voorbeeld van de ark; en zij viert de sabbat: de zevende dag wordt naast de zondag als rustdag geheiligd, en toen dat in de vijftiende eeuw door een deel van de geestelijkheid werd betwist, heeft keizer Zara Yaqob de sabbat op een kerkvergadering uitdrukkelijk bevestigd.<sup>42</sup> Het is daarbij opmerkelijk dat de eerste christenen, vooral zij die buiten de invloedssfeer van het Griekse en Romeinse denken leefden, het onderscheid tussen rein en onrein voedsel nog vanzelfsprekend in acht namen; voor hen was het nieuwe verbond geen breuk met de leefregels van het oude, maar de vervulling ervan in de Messias.<sup>43</sup> Waar de theologie van het Westen de spijswetten in de loop der eeuwen vrijwel geheel heeft afgeschaft, bewaarden juist deze oude gemeenschappen in Afrika de band met de wetten van God, wellicht dichterbij de apostolische bron

<sup>41</sup>Het gedicht "Mijn zwarte huid doet mij geen kwaad" is een oud Nederlands grafdicht op een zwarte bediende; de dichter is mij niet bekend.

<sup>42</sup>Concilie van Debre Mitmaq (1450); zie Taddesse Tamrat, *Church and State in Ethiopia 1270-1527*, Clarendon Press, Oxford 1972, hoofdstuk 6; over de spijswetten [catholicsandcultures.org](http://catholicsandcultures.org), "Ethiopia: food and fasting", en [pilgrimaps.com](http://pilgrimaps.com), "The kosher roots of Ethiopian cuisine".

<sup>43</sup>O. Skarsaune, *In the Shadow of the Temple: Jewish Influences on Early Christianity*, InterVarsity Press 2002; E. Ullendorff, *Ethiopia and the Bible*, Oxford University Press 1968.

dan menige westerse ontwikkeling. Nu moet u niet denken dat zij het Nieuwe Testament niet kenden. O, zeker wel! Zij bezaten de brieven van Paulus en lazen ze met grote liefde. Maar zij lieten zich door moeilijke theologische debatten niet afbrengen van de oude inzettingen.

Er is nog iets dat treft. In de synagoge wordt uit de profeten gelezen volgens een vaste orde, de haftarot, en in die orde komt Jesaja 52:13 tot 53:12, het gedeelte dat de kamerling las, niet voor; de lezingen springen eromheen. Over de reden daarvan wordt verschillend gedacht.<sup>44</sup> In de kerk van Ethiopië wordt het gedeelte, zoals Irenaeus al schreef, gepredikt als de kern van het geloof: het Lam, ter slachting geleid.

## 14. Het vergelegen volk: de zwarte Joden van Ethiopië

Dat de contacten tussen Juda en het verre Morenland door de eeuwen heen levendig waren, blijkt ook uit een opmerkelijk woord van Joël. Wanneer God het oordeel uitspreekt over de vijanden van Israël, kondigt Hij aan dat de kinderen van Juda hun vijanden zullen verkopen "aan die van Scheba, aan een vergelegen volk; want de HEERE heeft het gesproken" (Joël 3:8). De tekst gaat over de handel in krijgsgevangenen, maar zij laat zien dat er een algemeen bekende verbinding bestond tussen Jeruzalem en dit vergelegen volk. Over die karavaanroutes reisden niet alleen specerijen en goud, maar ongetwijfeld ook de rollen van de profeten, Joodse handelaren en vrome gezinnen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in datzelfde uitgestrekte land eeuwenlang zwarte Joden woonden, die zichzelf Beta Israël noemen, het huis van Israël, en die door hun burens Falasha werden genoemd, "vreemdelingen", "onthemden", een naam die dikwijls als scheldwoord werd gebruikt.

Waar zij vandaan kwamen, is voor de geleerden nog altijd een raadsel. Zelf vertellen zij dat hun oorsprong in het Israël van koning Salomo ligt en dat zij afstammen van de edelen en priesters die Menelik naar Ethiopië begeleidden, zoals de Kebra Nagast het verhaalt. Zij leefden te midden van de Amharen, het volk van de centrale hoogvlakte, wier taal, het Amhaars, een Semitische taal is, verwant aan het Hebreeuws en het Arabisch.<sup>45</sup> Hun godsdienst had zuivere oudtestamentische trekken. Er was een priesterstand, de kessim; zij brachten offers zoals in het Oude Testament, hielden zich streng aan de spijswetten en de reinheidswetten, en de sabbat vereerden zij als een hemelse gestalte onder de naam Sanbat. Hun heilige boek was de Orit, de wet en de vroege geschiedenis in de oude kerktaal van Ethiopië; van de Talmoed en de latere rabbijnse overlevering wisten zij niets, en feesten die na de Bijbel zijn ontstaan, zoals het Chanoekafeest, kenden zij niet. De weinige Beta Israël die nog in Ethiopië wonen, maken en verkopen het karakteristieke zwarte aardewerk: beeldjes van koning Salomo en de koningin van Scheba, van Mozes en Aäron en van de leeuw van Juda. Er is ook een bijzondere groep, de Falash Mura, Ethiopische Joden die door het werk van zendelingen, sommigen uit overtuiging en anderen onder druk, tot het christendom zijn overgegaan.<sup>46</sup>

---

<sup>44</sup>De haftara-cyclus omvat Jesaja 51:12-52:12 en 54:1-10, maar niet het tussenliggende gedeelte over de lijdende Knecht; sommigen zien daarin een reactie op het christelijk gebruik van het hoofdstuk, anderen wijzen op de ouderdom van de cyclus.

<sup>45</sup>Lemma "Amharen" op [nl.wikipedia.org](http://nl.wikipedia.org); lemma "Falash Mura" op [en.wikipedia.org](http://en.wikipedia.org).

<sup>46</sup>Reisverslag "Ethiopië" op [tweereizigers.nl](http://tweereizigers.nl); lemma "Falasha" op [encyclo.nl](http://encyclo.nl).

## 14.1 De thuiskomst

Jarenlang hebben zij daar gewoond, totdat de Sefardische opperrabbin van Israël hen in 1973 als Joden erkende en de staat Israël hen in 1975 onder de Wet op de Terugkeer bracht. Toen brak een wonderlijke tijd aan. In de winter van 1984 op 1985 werden tijdens de operatie Mozes ongeveer achtduizend Ethiopische Joden in het geheim gered uit het door hongersnood geteisterde Soedan, waarheen zij te voet gevlucht waren. In mei 1991 haalde Israël in de operatie Salomo in zesendertig uur tijd, met vijfendertig vliegtuigen, ruim veertienduizend van hen naar huis. Tijdens die operatie werd zelfs een wereldrecord gevestigd: om zoveel mogelijk mensen mee te kunnen nemen, had El Al de stoelen uit een aantal Boeings 747 verwijderd, en op de vlucht van 24 mei 1991 vervoerde één toestel 1.088 mensen, onder wie kinderen die onderweg werden geboren.<sup>47</sup> Het was een letterlijke vervulling van het woord van Jeremia:

*Ziet, Ik zal ze aanbrengen uit het land van het noorden, en zal hen vergaderen van de zijden der aarde; onder hen zullen zijn blinden en lammen, zwangeren en barenden te zamen; met een grote gemeente zullen zij herwaarts wederkomen. (Jeremia 31:8)*



*Aan boord van een van de vliegtuigen van de operatie Mozes.<sup>48</sup>*



*Aankomst in Israël.*

Waar de operatie Mozes nog in het geheim via Soedan verliep, werkten de latere reddingsacties rechtstreeks vanuit het hart van Ethiopië. Bij de operatie Duivenvleugels (2012-2013) werden duizenden leden van de gemeenschap opgehaald uit de overgangskampen in Gondar en Addis Abeba, en bij de operatie Rots van Israël, die in 2020 begon, vloog Israël opnieuw op Ethiopië om de

<sup>47</sup>Christenen voor Israël, "Foto's: grote groep Ethiopische Joden komt aan in Israël"; The Times of Israel, "The last of the Falash Mura". De operatie Salomo (24-25 mei 1991) bracht in totaal 14.325 mensen over.

<sup>48</sup>Afbeeldingen: alchetron.com, "Operation Moses".

overgebleven gezinnen op te halen die daar nog op hun vertrek wachtten.<sup>49</sup> Deze vluchten hoefden niet meer in het geheim via de woestijn of een buurland te verlopen: het waren georganiseerde luchtbruggen waarbij de vliegtuigen in Ethiopië landden en de mensen veilig naar Israël brachten.



Bordje bij een dorp van de Beta Israël in Ethiopië.



Klaslokaal met Hebreeuwse letters in een overgangskamp te Gondar.<sup>50</sup>

De grote terugkeer is nu nagenoeg voltooid. Deze verre kinderen van het verbond zijn thuisgekomen. Het vertelt ons iets ontroerends: het geloof in dat verre Afrikaanse land is geen uitvinding van latere eeuwen, maar een oeroude stroom van kinderlijke Godsvrucht, die teruggaat tot de dagen van de apostelen en naar alle waarschijnlijkheid tot die vrolijke, lezende man op zijn reiswagen. "Morenland zal zich haasten zijn handen tot God uit te strekken."

*Zeer heerlijke dingen worden van u gesproken, o stad Gods! Sela. Ik zal Rahab en Babel vermelden, onder degenen, die Mij kennen; ziet, de Filistijn, en de Tyriër, met den Moor, deze is aldaar geboren. (Psalm 87:3-4)*

## 14.2 Het gebed van een Falasha

Wonderlijk mooi en ootmoedig klonk vaak het gebed van een Falasha:

*Zonder mij niet af van de uitverkorenen, o Heere,  
van de vreugde, van het licht, van de glorie.  
Laat mij zien, o Heere, het licht van Israël  
en laat mij horen naar de woorden der getrouwen,  
terwijl zij spreken over de Leer*

<sup>49</sup>The Times of Israel, "The last of the Falash Mura"; Christenen voor Israël, "Operatie Rots van Israël".

<sup>50</sup>Afbeelding: The Times of Israel, "The last of the Falash Mura".

*en onderwijzen U te vrezen, o Heere, Koning voor eeuwig.*  
*Gij zijt gezegend, o Heere, wees mij genadig.*  
*Wees Gij bij dag mijn Herder en bij nacht mijn Bewaker.*  
*Wanneer ik ga, wees mijn Gids;*  
*wanneer ik zit, wees mijn Beschermmer.*  
*Wanneer ik U roep, zwijg niet.*  
*Ik heb U lief, haat mij niet.*  
*Ik heb in U vertrouwen, verlaat mij niet.*  
*U volg ik, beschaam mij niet.*  
*U koester ik, veracht mij niet.*  
*Laat mij de dag doorbrengen in Uw vrede.*  
*Laat mij de dag doorbrengen in Uw genade en Uw volheid,*  
*zonder zonde, zonder droefheid, zonder het oordeel en het vuur der hel, zonder satan.*  
*Ter wille van Uw Naam, Adonai, waak over mij;*  
*ter wille van Uw Naam, Adonai, leid mij.<sup>51</sup>*

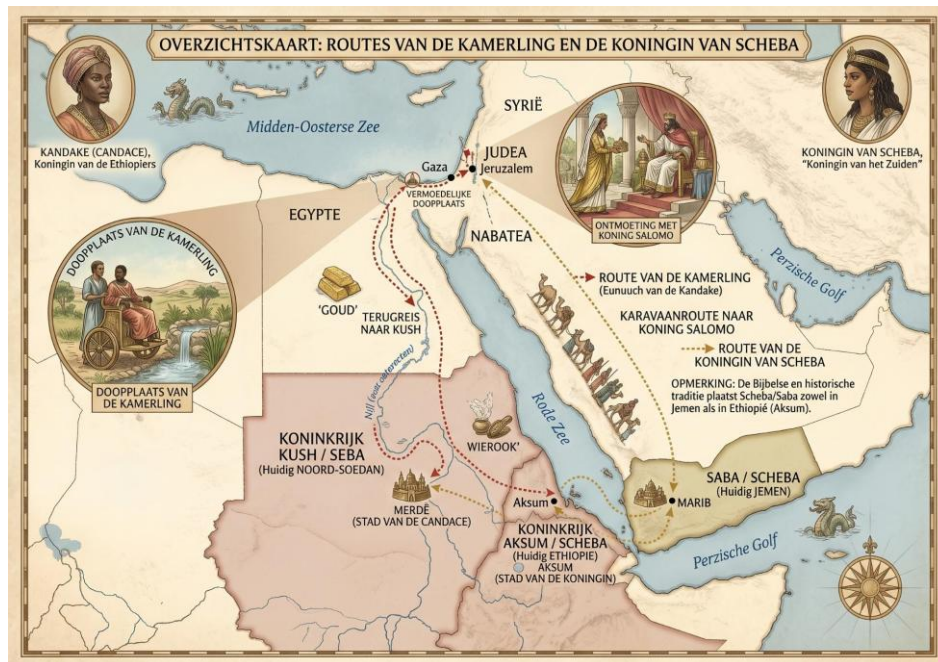
Of de gelukzalige Moorman, de schatmeester van de kandake, zelf tot de voorvaderen van deze zwarte Joden heeft behoord, zullen wij op aarde niet weten. Dat hij zijn God diende in geest en in waarheid, en dat hij zijn weg reisde met blijdschap, dat is een heerlijke zekerheid. "Daarom dan ook, alzo wij zo groot een wolk der getuigen rondom ons hebben liggende, laat ons afleggen allen last, en de zonde, die ons lichtelijk omringt, en laat ons met lijdzaamheid lopen de loopbaan, die ons voorgesteld is; ziende op den oversten Leidsman en Voleinder des geloofs, Jezus" (Hebreeën 12:1-2).

## 15. Routekaart

De overzichtskaart hieronder toont de reizen van de koningin van Scheba in de dagen van Salomo (omstreeks 950 vóór Christus) en van de kamerling van Candace (omstreeks het jaar 33 tot 35), die beide de streken van Noordoost-Afrika en het Nabije Oosten doorkruisten. De route van de kamerling, de rode lijn, begint in Jeruzalem, waar hij was gaan aanbidden; hij reist zuidwaarts naar Gaza, waar een inzet zijn doop bij een water toont, en vervolgt zijn weg door Egypte naar zijn vaderland Kusj, het huidige Noord-Soedan, naar de hoofdstad Meroë, de zetel van de kandake. De route van de koningin van Scheba, de gouden lijn, is met twee mogelijkheden weergegeven, vanwege de uiteenlopende overleveringen: de karavaanroute vanuit Saba met de hoofdstad Marib in Jemen, en de route vanuit Aksum in Ethiopië. De kaart is schematisch en digitaal vervaardigd; enkele opschriften op de kaart zijn onnauwkeurig (de Middellandse Zee staat er als "Midden-Oosterse Zee", en de zee ten zuiden van Arabië is niet de Perzische Golf maar de Golf van Aden).<sup>52</sup>

<sup>51</sup>Aangehaald in het Reformatorisch Dagblad, "Ethiopische leiders onderdrukken zwarte joden met harde hand", 8 oktober 1983 (digibron.nl).

<sup>52</sup>Over de datering van Salomo en de tempel: [historiek.net](http://historiek.net), "Israel, Jeruzalem, Tempel van Salomo".



Overzichtskaart van de reizen van de kamerling en de koningin van Scheba (schematisch).

## 16. De bewogen kerkgeschiedenis van Soedan

De geestelijke erfenis van de Moorse schatmeester kende in de eeuwen daarna een indrukwekkende, maar ook tragische geschiedenis. Het Bijbelse verslag stopt wanneer hij zijn weg met blijdschap vervolgt, maar de oudste getuigen laten zien dat hij na zijn terugkeer aan het hof te Meroë niet stil is gebleven: Irenaeus schrijft dat hij naar de streken van Ethiopië werd gezonden om te prediken wat hij zelf geloofd had, en Eusebius noemt hem de eerste die aan zijn landgenoten de kennis van God verkondigde.<sup>53</sup> In de oosterse kerk is zijn gedachtenis levend gebleven onder de naam Bachos, en wordt hij geëerd als de apostel van de Afrikaanse kerk.

Door dat getuigenis kan in het zuiden een pril christendom zijn ontstaan dat nog diep geworteld was in de wetten en gebruiken van de tempel. Wij weten daar weinig zekers van; het is een aannemelijk vermoeden dat deze eerste Afrikaanse gelovigen, ver van de latere machtscentra van Rome en Alexandrië, generaties lang trouw hebben vastgehouden aan wat de schatmeester uit Jeruzalem had meegebracht, zoals de viering van de sabbat en het vermijden van onrein vlees. In het naburige Ethiopië is die vroege geloofspraktijk het mooist zichtbaar gebleven, zoals in hoofdstuk 13 is beschreven. Deze gerichtheid op de Joodse wortels in de eerste eeuwen vertoont een parallel met de Quartodecimanen in Klein-Azië, die vasthielden aan de Joodse kalender voor hun paasviering en zich verzetten tegen de gelijkschakeling vanuit Rome.<sup>54</sup>

### 16.1 Wat het apostelconvent wel en niet besliste

Deze trouw aan de Bijbelse voorschriften werpt licht op het apostelconvent van Handelingen 15. Dat convent ging niet over de vraag of de wetten van God waren afgeschaft. De enige vraag die op tafel lag, was of een gelovige uit de heidenen Jood moest worden, zich moest laten besnijden en de wet

<sup>53</sup>Irenaeus, *Adversus haereses* III, 12, 8; Eusebius, *Historia ecclesiastica* II, 1, 13.

<sup>54</sup>Eusebius, *Historia ecclesiastica* V, 23-24.

moest houden als de weg van God om gered te worden (Handelingen 15:1, 5). Het antwoord van de apostelen was helder: de vergeving van de zonden, de rechtvaardigmaking, is uit genade en niet door de besnijdenis of het houden van de wet. De vier zaken die Jakobus de heidenen vervolgens oplegde, de onthouding van de afgoden, van hoererij, van het verstikte en van bloed, waren ontleend aan de voorschriften voor de vreemdeling in Leviticus 17 en 18. Dat was geen theologische eindstreep waarbij de rest van de wet werd afgeschaft, maar een noodzakelijk minimum om de tafelgemeenschap tussen Joden en heidenen mogelijk te maken, en zoals vers 21 direct daarna zegt, "want Mozes heeft er van oude tijden in elke stad, die hem prediken", werd Mozes elke sabbat in de synagogen gelezen: een genadig groeimodel in heiligmaking, zoals ook Romeinen 14 laat zien. Christus is ons daarbij ook tot heiligmaking geworden (1 Korinthe 1:30), door de vergeving van onze onheiligheid, zodat wij in Hem volmaakt zijn. Dat betekent niet dat wij in de zonde blijven, want zonde is het niet doen van wat Hem behaagt (Jakobus 4:17; 1 Johannes 3:4), "opdat de genade te meerder worde? Dat zij verre" (Romeinen 6:1-2). Jonge gelovigen kregen de tijd om stapsgewijs vanuit de genade te gaan leven in Godsvreze en gehoorzaamheid aan de Schriften.

## 16.2 De omwenteling en de ondergang

De grote omwenteling in het huidige Soedan vond eeuwen later plaats. Vanaf het midden van de zesde eeuw trokken zendelingen uit het Byzantijnse Egypte naar het zuiden, en zij wisten de Nubische koningen te bekeren, zodat het christendom staatsgodsdienst werd. Drie machtige christelijke koninkrijken, Nobatia, Makuria en Alodia, bloeiden langs de Nijl, in het gebied van het oude Meroë, en vulden het landschap met kathedralen en kloosters; de fresco's van de kathedraal van Faras, in de jaren zestig voor het stijgende water van het Nassermeer gered, getuigen daar tot vandaag van in de musea van Warschau en Khartoem.<sup>55</sup> De vroege, afgezonderde overlevering uit de dagen van de kamerling maakte toen plaats voor de theologie van de Koptische en Byzantijnse kerk.

Die latere theologie, sterk gestempeld door de wijsgerige en allegorische Schriftuitleg van de school van Alexandrië, heeft het Bijbelse groeimodel ontworteld.<sup>56</sup> Door de lichamelijke voorschriften te vergeestelijken, waarbij een onrein dier als het varken in de prediking louter symbool werd voor een menselijke ondeugd, werd de eenvoudige, letterlijke gehoorzaamheid aan de Schepper vervangen door menselijke redeneringen, en werd oprechte Godsvreze op den duur gebrandmerkt als wetticisme. Toen deze leer samensmolt met de macht van de staatskerk, sloeg de redenering om in dwang. Reeds het concilie van Laodicea, in de vierde eeuw, verbood de christenen op de sabbat te rusten en "te judaïseren"; wie het toch deed, gold als vervloekt.<sup>57</sup> Waar de oorspronkelijke praktijk voortkwam uit een diepe Godsvreze en liefde tot de Vader, om te haten wat Hij haat en lief te hebben wat Hij liefheeft, door eenvoudig te lezen wat er staat, bracht de nieuwe leer een redenering naar binnen die de oude Godsvreze verdrong en de gelovige dwong zijn geweten te onderdrukken.

Aan de eeuwenlange bloei van de Nubische kerk kwam in de late Middeleeuwen een dramatisch einde. Oprukkende islamitische legers en woestijnstammen overrompelden de christelijke rijken; Makuria viel in de veertiende eeuw, Alodia omstreeks 1500. De kathedralen werden verwoest, de kloosters raakten bedolven onder het zand en de christelijke beschaving in deze streken werd uitgewist. Toen westerse zendelingen in de negentiende en twintigste eeuw het gebied opnieuw bereikten, troffen zij, in schril contrast met het naburige Ethiopië waar de oude kerk nooit is gevallen,

---

<sup>55</sup>Encyclopaedia Britannica, lemma "Nubia"; Dictionary of African Christian Biography, "Sudan: Christianity".

<sup>56</sup>Encyclopedia.com, "Alexandria, School of".

<sup>57</sup>Concilie van Laodicea (omstreeks 363), canon 29.

niets meer van die eerste bloei aan en moesten zij de gemeenten vanaf de grond opbouwen.<sup>58</sup> Het zijn de nakomelingen van deze veel jongere kerken, tegenwoordig vooral protestantse, anglicaanse en katholieke gelovigen, die in de huidige burgeroorlog opnieuw door het dal van de zwaarste vervolging gaan.

## **17. Nawoord: de kerk in het huidige Morenland vervolgd**

Wanneer wij de rijke geestelijke geschiedenis van dit verre land overdenken, kunnen wij onze ogen niet sluiten voor de harde werkelijkheid van vandaag. Het oude rijk van Kusj en de koningsstad Meroë lagen in het gebied dat wij nu Soedan noemen. Terwijl de kamerling in de oudheid een machtig en geëerd man was die met een groot gevolg kon reizen, moeten zijn geestelijke nakomelingen in datzelfde land vandaag een heel andere en donkere weg gaan. Sinds de uitbraak van de burgeroorlog in april 2023 tussen het regeringsleger en de paramilitaire Snelle Ondersteuningstroepen is het land in chaos gestort; twee legermachten vechten om de macht en om de goudmijnen en andere rijkdommen, en in de wetteloosheid die daaruit is ontstaan, is de kerk in een diep dal van vervolging terechtgekomen.<sup>59</sup> Volgens hulporganisaties als Open Doors is de toestand hartverscheurend. Radicale milities maken misbruik van de anarchie; kerkgebouwen zijn gebombardeerd, in brand gestoken of ingenomen als militaire basis; voorgangers worden ontvoerd of vermoord, en wie openlijk belijdt dat Jezus Christus de Zoon van God is, precies de woorden die de Moorman in de woestijn met zoveel vreugde uitsprak, loopt levensgevaar. In het bijzonder de gelovigen die uit de islam tot Christus zijn gekomen, worden als afvalligen opgejaagd. Duizenden broeders en zusters zijn alles kwijtgeraakt en zwerven als ontheemden door het land of verblijven in vluchtelingenkampen over de grens.

Maar dwars door de rook van de verwoeste kerken heen zien wij dat het zaad van het Evangelie, eeuwen geleden door de kamerling en andere vroege gelovigen gezaaid, in dat verre zuiden onuitwisbaar voortleeft. De kerk daar staat in de zwaarste frontlinie ter wereld en toont een ontroerende volharding. Laten wij daarom het verslag van Handelingen 8 niet alleen lezen als een geschiedenis uit het verleden, maar ook als een dringende oproep voor het heden: om de lijdende broeders en zusters in Soedan, de geestelijke erfgenamen van de kamerling, in onze gebeden te dragen, en te bidden of de God van Israël hen in hun eenzame woestijn zal blijven bezoeken, troosten en bewaren.

### **17.1 Het getuigenis van Alia**

Hoe deze vervolging er in het leven van een enkele gelovige uit ziet, wordt duidelijk in het verhaal van Alia, een christelijke moeder uit Khartoem, die haar getuigenis deelde met de veldwerkers van Open Doors. Toen de oorlog in het voorjaar van 2023 uitbrak, raakte zij door het geweld alles kwijt wat zij bezat; zij moest in paniek huis en haard ontvluchten en verloor in de chaos enkele van haar kinderen. Zij leeft nu met de overgebleven leden van haar gezin in een overvol kamp voor ontheemden in het zuiden van het land, waar het ontbreekt aan voedsel, schoon water en medische zorg. Uit haar mond

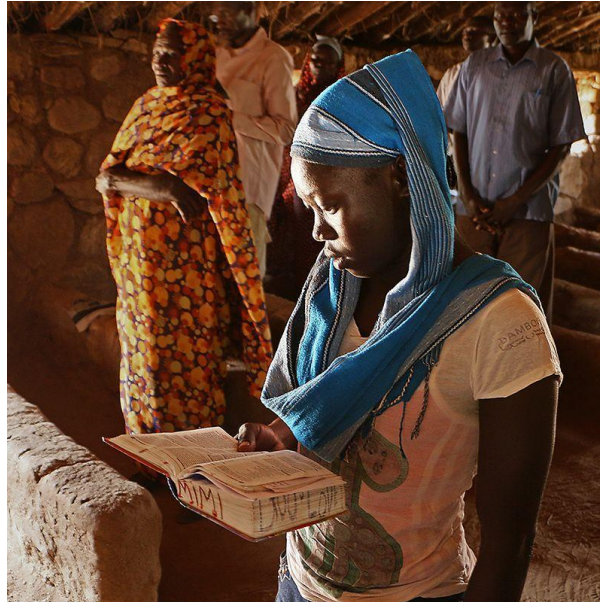
---

<sup>58</sup>Dictionary of African Christian Biography, "Sudan: Christianity" (dacb.org).

<sup>59</sup>United States Commission on International Religious Freedom, "Religious Freedom in Sudan" (2026); Open Doors Nederland, Ranglijst Christenvervolging, "Soedan".

klinkt geen bitterheid of wanhoop, maar een Godsvertrouwen dat aan de eerste christenen doet denken:

*Wij zijn niet gestopt met bidden tot God. Wij weten dat de uitdagingen en de lasten loodzwaar zijn. Ik heb niet veel meer, en ik zou dit alles niet kunnen dragen en navertellen zonder de Heere. Zonder God kunnen wij helemaal niets doen. Wij hebben alles in de handen van God gelegd, de Schepper van hemel en aarde, en wij houden vast aan de hoop dat Hij Zijn zegen zal geven.<sup>60</sup>*



*Een gelovige in Soedan leest in haar Bijbel.<sup>61</sup>*

Haar woorden zijn een levend bewijs dat het Evangelie niet gebonden is aan omstandigheden. De geestelijke erfenis van de Moorse kamerling, het rotsvaste en nederige geloof in de God van Israël, klinkt nog altijd ongebroken in de harten van de Soedanese gelovigen, ook wanneer zij door het dal van de schaduw des doods moeten gaan. Het roept ons op hen niet te vergeten en als broeders en zusters naast hen te staan in het gebed.

## 17.2 Een gebed voor Soedan

*Heere Jezus, wij bidden dat Uw vrede neerdaalt op Soedan.  
Wij bidden voor de toekomst van Uw kerk,  
dat zij zout en licht mag blijven in dat duistere land.  
Bescherm onze broeders en zusters daar  
en voorzie in alles wat zij nodig hebben in deze zware tijd.  
Wij bidden dat christenen niet als een bedreiging worden gezien  
door de samenleving en de strijdende partijen,  
maar als een zegen in hun gemeenschappen.  
Amen.<sup>62</sup>*

---

<sup>60</sup>Open Doors UK, "We haven't stopped praying to God: how you're bringing aid to Sudanese IDP camps" (2023), [opendoorsuk.org](https://opendoorsuk.org).

<sup>61</sup>Afbeelding: Open Doors, "Sudan" ([opendoors.org](https://opendoors.org)).

<sup>62</sup>Naar het gebed op [opendoors.org](https://opendoors.org), "Sudan".

*En hij zeide: Wie zijt Gij, Heere? En de Heere zeide: Ik ben Jezus, Dien gij vervolgt.  
(Handelingen 9:5)*

*Laat het gekerm der gevangenen voor Uw aanschijn komen; behoud overig de kinderen des doods, naar de grootheid Uws arms. En geef onze naburen zevenvoudig weder in hun schoot hun smaad, waarmede zij U, o Heere! gesmaad hebben. Zo zullen wij, Uw volk en de schapen Uwer weide, U loven in eeuwigheid, van geslacht tot geslacht; wij zullen Uw roem vertellen.  
(Psalm 79:11-13)*

## Slot

Het verhaal van de kamerling vertelt ons iets ontroerends. Hij kwam als een vreemde naar Jeruzalem en stond aan de buitenkant. Hij ging terug als een zoon van Abraham, met een plaats en een naam in Gods huis die niet uitgeroeid zal worden. Wat hem daartoe bracht, was niet een wet die hem werd opgelegd, maar een Lam dat voor hem ter slachting was geleid; en wat hij daarna deed, de sabbat, de spijs, de vreze des HEEREN, deed hij zoals een kind doet wat zijn vader lief is. Zijn spoor loopt door de eeuwen: door de kerk van Ethiopië die het Oude Testament nooit losliet, door de zwarte Joden die thuiskwamen, en door de vervolgte gelovigen van Soedan die vandaag in het stof van een kamp dezelfde belijdenis uitspreken als hij in de woestijn. **Wie zo de hele Schrift leest, met het Lam in het midden, reist zijn weg met blijdschap.**

## Register van Schriftplaatsen

De verwijzingen zijn per hoofdstuk of paragraaf gegeven.

### Genesis

Genesis 2:11-12 (5)  
Genesis 10 (5)  
Genesis 10:7 (4)  
Genesis 39:1 (8.1)

### Exodus

Exodus 12:38 (4.3)  
Exodus 12:48 (2)  
Exodus 34:11-16 (4.3)

### Leviticus

Leviticus 17 (16.1)

### Numeri

Numeri 9:14 (2)  
Numeri 12:1 (4.3)  
Numeri 12:9-10 (4.3)

### Deuteronomium

Deuteronomium 7:1-4 (4.3)  
Deuteronomium 23 (6.2)  
Deuteronomium 23:1 (2, 9)

Deuteronomium 23:2 (9)

## **1 Koningen**

1 Koningen 10:1-2 (12)

1 Koningen 11 (4.3)

1 Koningen 11:1 (12.1)

## **2 Koningen**

2 Koningen 20:18 (8.1)

2 Koningen 24:8 (8.2)

## **1 Kronieken**

1 Kronieken 3:17-18 (8.2)

## **Nehemia**

Nehemia 13 (4.3)

## **Esther**

Esther 2:15 (8.1)

## **Psalm**

Psalm 42:1 (10)

Psalm 68:32 (1.1, 12.2)

Psalm 72:10-11 (4)

Psalm 79:11-13 (17.2)

Psalm 87:3-4 (14.1)

Psalm 111:10 (11)

Psalm 119 (10)

Psalm 119:72 (5)

## **Spreuken**

Spreuken 1:23 (13)

Spreuken 28:9 (13)

## **Hooglied**

Hooglied 1:5-6 (12.2)

Hooglied 2:1 (12.2)

Hooglied 2:2 (12.2)

## **Jesaja**

Jesaja 39:2 (8.1)

Jesaja 39:7 (8.1)

Jesaja 40:3 (1.1)

Jesaja 40:8 (1.1)

Jesaja 43:3 (3)

Jesaja 49:1 (2)

Jesaja 49:6 (2)

Jesaja 51:12-52 (13)

Jesaja 52:13 (13)

Jesaja 52:15 (6.2)

Jesaja 53 (6.2, 11.1)  
Jesaja 53:10 (6)  
Jesaja 55:12 (7)  
Jesaja 56 (4.1, 8.2, 9, 9.1)  
Jesaja 56:1-5 (7)  
Jesaja 56:4-5 (9)  
Jesaja 56:5 (9)  
Jesaja 56:6-7 (7)  
Jesaja 56:7 (10)  
Jesaja 58:6-11 (11)  
Jesaja 61:11 (11)  
Jesaja 65:1 (11)  
Jesaja 65:3-4 (11.1)  
Jesaja 65:17 (11.2)  
Jesaja 65:25 (11.2)  
Jesaja 66:5 (11.1)  
Jesaja 66:10 (11.2)  
Jesaja 66:15-17 (11.2)  
Jesaja 66:20-23 (11.2)

### **Jeremia**

Jeremia 31:8 (14.1)  
Jeremia 31:33 (11.1)  
Jeremia 38:7-13 (4.2)  
Jeremia 39:16-18 (4.2)  
Jeremia 52:31-32 (8.2)

### **Daniël**

Daniël 1:3 (8.1)  
Daniël 1:4 (8.1)  
Daniël 9:2 (9.1)

### **Joël**

Joël 3:8 (14)

### **Zefanja**

Zefanja 3:10 (5, 12.2)

### **Haggai**

Haggai 2:7-10 (10)

### **Mattheüs**

Mattheüs 1:12 (8.2)  
Mattheüs 12:42 (5, 12)  
Mattheüs 19:12 (9.1)

### **Markus**

Markus 11:17 (10)

## **Lukas**

Lukas 1:6 (11.2)

Lukas 2:30-32 (10)

## **Johannes**

Johannes 1:23 (1.1)

Johannes 12:20 (2)

## **Handelingen**

Handelingen 7:22 (4.3)

Handelingen 8 (9.1, 17, Inleiding)

Handelingen 8:26-29 (3)

Handelingen 8:27 (1.1)

Handelingen 8:30-35 (6)

Handelingen 8:36-38 (6)

Handelingen 8:39 (6.2)

Handelingen 8:40 (11)

Handelingen 9:5 (17.2)

Handelingen 13:1 (4.1)

Handelingen 15 (16.1)

Handelingen 15:1 (16.1)

Handelingen 15:28 (10)

## **Romeinen**

Romeinen 2:26 (9.1)

Romeinen 6:1-2 (16.1)

Romeinen 8:15 (10)

Romeinen 14 (16.1)

Romeinen 15:8-12 (7)

## **1 Korinthe**

1 Korinthe 1:30 (16.1)

## **Galaten**

Galaten 2:19-21 (2)

Galaten 3:27-29 (6.2)

## **Efeze**

Efeze 2:13 (11)

Efeze 5:10 (10)

## **Filippenzen**

Filippenzen 2:12-13 (11.2)

## **Kolossenzen**

Kolossenzen 2:11 (9.1)

## **2 Timotheüs**

2 Timotheüs 3:16 (13)

**Hebreeën**

Hebreeën 12:1-2 (14.2)

**Jakobus**

Jakobus 4:17 (16.1)

**1 Petrus**

1 Petrus 1:25 (1.1)

**2 Petrus**

2 Petrus 3:16 (11.1)

**1 Johannes**

1 Johannes 3:4 (16.1)

**Judas**

Judas 1:14-15 (13)